

DARNAUS TURIZMO VYSTYMO GAIRĖS

SUDARYTOJA:

Irma Marozienė

TEKSTŲ AUTORĖS:

Rasuolė Andrulienė, Irma Marozienė, Kirsten Paaby,
Ieva Pernavaitė, Dovilė Radvilavičiūtė, Inga Ringailaitė

KALBOS REDAKTORĖ:

Rasa Bražėnaitė

DIZAINERĖ:

Inga Petrauskienė

Leidiny s parengtas įgyvendinant projektą „Anykščių savivaldybės gebėjimų stiprinimas rajono darnaus vystymosi ir turizmo planavimo gerinimui, panaudojant Norvegijos patirtį“, finansuojamą pagal Norvegijos finansinį mechanizmą ir bendrai finansuojamą Lietuvos Respublikos

PROJEKTĄ ĮGYVENDINA:

VšĮ „DVI Darnaus vystymo iniciatyvos“

PROJEKTO PARTNERIAI:

Anykščių rajono savivaldybė

HEDMARK
FYLKESKOMMUNE

Hedmark apskritis
(Hedmark fylkeskommune)

NVO Idėjų bankas
(Stiftelsen Idébanken)

Darnaus turizmo vystymo gairės

UDK 379.8
Da341

Darnaus turizmo vystymo gairės

Leidinyi atspausdintas ant 100 % perdirbto popieriaus *Cyclus Print*, pagaminto iš perdirbtos makulatūros, nenaudojant žalingų cheminių priemonių bei natūraliai sušalinčio aplinkoje.

Elektroninė leidinio versija internete: www.turizmas.dvi.lt

Autorinių teisių objektas

© VšĮ „DVI Darnaus vystymo iniciatyvos“, 2010

ISBN 978-609-420-088-5

TURINYS

APIE LEIDINĮ.....	4
1. DARNUS VYSTYMASIS.....	5
1.1. Darnaus vystymosi sampratos raida.....	5
1.2. Darni plėtra – ne tik aplinkosaugos klausimai	6
1.3. Praktiniai Norvegijos darnaus vystymosi principų taikymo pavyzdžiai	6
Lomo savivaldybė: aplinkos, kultūros paveldo išsaugojimo ir turizmo plėtros poreikių derinimas...	6
Tarptautinis bendradarbiavimas tarp Stordo ir Comalapos miestų	6
Apsikeitimas darnaus turizmo plėtros patirtimi	7
„Žalioji apskaita“ ir aktyvi veikla gamtoje Ski savivaldybėje.....	7
2. TURIZMO SISTEMA.....	8
2.1. Turizmo samprata.....	8
2.2. Turizmo sistemos dalyviai	9
2.3. Turizmo vietovės ir turizmo produktai.....	10
2.4. Turizmo planavimo sistema	11
2.5. Turizmo poveikis ir nauda	13
3. DARNUS TURIZMO PRINCIPAI	14
3.1. Mokslinis požiūris į darnų turizmą.....	14
3.2. Suinteresuotųjų šalių vaidmuo	14
3.3. Darnaus turizmo politika	15
3.4. Pagrindiniai darnaus turizmo principai	16
3.5. Darnaus turizmo rūšys	27
4. DARNUS TURIZMO PRINCIPŲ TAIKYMAS TURIZMO VIETOVĖSE.....	29
4.1. Darnus turizmo vietovių valdymas	29
4.2. Darnaus turizmo strategijos	30
4.3. Darnaus turizmo rinkodara	31
5. REKOMENDACIJOS	33
6. LITERATŪRA.....	34

APIE LEIDINĮ

Turizmas – vienas didžiausių paslaugų sektorių pasaulyje, sukuriantis 238 mln. darbo vietų ir apie 10 proc. BVP. Pasaulio turizmo organizacijos duomenimis, 2008 m. tarptautinio turizmo pajamos sudarė 642 mlrd. EUR, iš kurių Europai teko daugiau kaip 50 proc. Skačiuojama, kad ES turizmo pramonėje veikia daugiau kaip 2 mln. įmonių, todėl ES ekonomikoje turizmas yra vertinamas kaip vienas svarbiausių sektorių. Prognozuojama, kad ši ekonominės veiklos sritis ateityje stipriai įtakos ES ekonomikos augimą ir naujų darbo vietų kūrimą. Lietuvoje pastaraisiais metais augo ne tik turistų skaičius, bet ir turistus aptarnaujantis turizmo paslaugų sektorius, 2009 metų pradžioje veikė 9 tūkst. įmonių, kurių pagrindinė veikla yra apgyvendinimas ar kelionių organizavimas, jose dirbo 46,5 tūkst. darbuotojų.

Turizmo infrastruktūros plėtra ir turizmo produktų vystymas skatina atvykstamojo turizmo augimą, kuris įtakoja regionų socialinę ir ekonominę raidą. Atvykstamasis turizmas pagerina šalies mokėjimo balansą, sukurdamas turizmo sektorių aptarnaujančias ekonomikos šakas, padeda diversifikuoti ekonomiką ir sukurti naujas darbo vietas. Didėjant darbuotojų užimtumui, didėja ne tik gyventojų, bet ir valstybės pajamos. Lietuvos banko duomenimis, 2008 m. pajamos, gautos už kelionių paslaugas, sudarė 3,11 mlrd. Lt, arba daugiau kaip 27 proc. viso paslaugų eksporto.

Turizmas daro įvairiapusę įtaką žmonėms, bendruomenėms, regionams ir valstybėms. Didėjantys vietos ir užsienio turistų srautai gali ne tik teigiamai, bet ir neigiamai įtakoti vietinę bendruomenę, gamtą ir kraštovaizdį, todėl sėkmingai turizmo plėtrai ypatingai svarbūs planavimo procesai.

Šios gairės yra parengtos siekiant supažindinti su darnaus turizmo tikslais bei pateikti rekomendacijas dėl darnaus turizmo vystymo principų integravimo į rajoninio lygmens turizmo planavimo procesus. Darnaus vystymosi principų taikymo rajono plėtroje ir turizmo skatinime gairės yra skirtos Anykščių rajono savivaldybės administracijos ir savivaldybės viešųjų institucijų, kurios yra atsakingos už rajono plėtros ir turizmo planavimą bei viešųjų paslaugų valdymą, darbuotojams, siekiant sustiprinti efektyvaus turizmo planavimo įgūdžius.

Pirmoje leidinio dalyje „Darnaus vystymasis“ pristatoma darnaus vystymosi sąvoka pagal Jungtinių Tautų apibrėžtį bei Norvegijos patirtį. Pateikiami Norvegijos pavyzdžiai, kaip darnaus vystymosi principai integruojami į vietos bendruomenių veiklą.

Savivaldybių ir kitų su turizmo plėtra susijusių institucijų specialistams (muziejams, nacionaliniams parkams) dažniausiai kyla klausimai, kokios yra turizmo ribos, kuo turizmas skiriasi nuo kitų žmogaus judėjimo formų – tokių kaip dienos išvyka ar migracija. Todėl prieš pristatant darnaus turizmo vystymo principus, antrajame Gairių skyriuje „Turizmo sistema“ paaiškinama turizmo samprata, pateikiami turizmo sektoriaus dalyvių tarpusavio ryšiai, įvertinama bendradarbiavimo nauda, pristatomi pagrindiniai turizmo planavimo etapai bei turizmo veiklos poveikis.

Trečiame Gairių skyriuje „Darnaus turizmo principai“ supažindinama su darnaus turizmo raida, didžiausią dėmesį skiriant darnaus turizmo ekonominės, socialinės ir aplinkos apsaugos principų išaiškinimui. Šiame skyriuje pateikiama Jungtinių Tautų (toliau – JT), Pasaulio turizmo organizacijos (toliau – PTO) ir Europos Sąjungos (toliau – ES) darnaus turizmo politika, apžvelgiami darnaus turizmo ir jo rūšių kriterijai bei jų taikymo galimybės rajoninio lygmens turizmo planavimo sistemoje.

Ketvirtame skyriuje „Darnaus turizmo principų taikymas turizmo vietovėse“ pateikiami pagrindiniai darnios rinkodaros aspektai bei principai, kuriais reikėtų vadovautis, siekiant sukurti darnią ir konkurencingą turizmo sistemą.

Leidinyje parengtas įgyvendinant Norvegijos finansinio mechanizmo ir Lietuvos Respublikos bendrai finansuojamą projektą „Anykščių savivaldybės gebėjimų stiprinimas rajono darnaus vystymosi ir turizmo planavimo gerinimui, panaudojant Norvegijos patirtį“, kurio pagrindinis tikslas – pagerinti Anykščių rajono darnaus vystymosi ir turizmo planavimą, stiprinant Anykščių rajono savivaldybės ir susijusių viešųjų įstaigų gebėjimus, perimant Norvegijos patirtį. Projektą drauge įgyvendina keturi partneriai – VšĮ „DVI Darnaus vystymo iniciatyvos“, Anykščių rajono savivaldybė, Norvegijos Hedmark apskrities administracija (Hedmark fylkeskommune) ir NVO „Idėjų bankas“ (Stiftelsen Idébanken).

1. DARNUS VYSTYMASIS

1.1. Darnaus vystymosi sampratos raida

Darnaus vystymosi koncepcijos pagrindai buvo suformuluoti 1980 metais trijų tarptautinių institucijų – Tarptautinės gamtos apsaugos sąjungos (IUCN), Jungtinių Tautų aplinkos programos (UNEP) ir Laukinės gamtos fondo (WWF) vardu paskelbtame dokumente „Pasaulio apsaugos strategija“, kuriame aiškiai deklaruojama, kad racionalus gamtos išteklių naudojimas yra neatskiriama ne tik visuomenės vystymosi, bet ir aplinkos apsaugos dalis.

Tai, kad darnaus vystymosi sąvoka pateko į pasaulio politikos darbotvarkę, nulėmė paprastas pastebėjimas, kad gamtiniai ištekliai yra riboti, tad gamyba ir vartojimas anksčiau ar vėliau turi į tai atsižvelgti ir keistis. XX a. 7-ajame ir 8-ajame dešimtmėčiuose diskusijos apie tokias ribas intensyvėjo, o į nerimą keliančius klausimus politiniai lyderiai atkreipė dėmesį visame pasaulyje. 1983 metais Jungtinės Tautos sudarė tuometinės Norvegijos aplinkos ministrės Gro Harlem Brundtland vadovaujamą Pasaulinę aplinkos ir vystymosi komisiją, kuri siekė aptarti ilgalaikes tokio vystymosi pasekmes bei numatyti naujas ir alternatyvias vystymosi galimybes.

Šios JT komisijos ketverių metų darbas buvo paskelbtas galutinėje ataskaitoje „Mūsų bendra ateitis“ (1987), kurioje suformuluota darnaus vystymosi sąvoka.

Darnus vystymasis – tai toks vystymasis, kuris tenkina dabartinius visuomenės poreikius, nemažinant ateinančių kartų galimybių tenkinti savuosius.

Ataskaita parengta remiantis įvairiomis tyrėjų, politikos strategų, privataus sektoriaus ir pilietinės visuomenės atstovų nuomonėmis. Joje pateiktos ir įvertintos pasaulinės grėsmės aplinkai, aprašyti skurdo atvejai pasaulyje ir pabrėžtas aiškus ryšys tarp aplinkos ir skurdo problemų. Akcentuota, kad darnus vystymasis turi būti pagrįstas ne tik ekonominių ir aplinkosauginių interesų derinimu, bet ir privalo garantuoti socialinį teisingumą valstybių viduje bei tarpvalstybiniuose santykiuose. Ataskaitoje suformuotas ir svarbiausias pačios koncepcijos principas – siekti darnos per skirtingų aplinkosaugos, ekonomikos ir socialinių tikslų bei interesų suderinimą.

1992 metais Rio de Žaneire įvyko Aplinkos ir vystymosi konferencija – JT viršūnių susitikimas. Į susitikimo darbotvarkę įtraukti klausimai apie aplinkosaugos problemas bei nelygybę pasaulyje –estas iššūkis pasiturinčios mažumos vartojimo įpročiams. Ypač didelis dėmesys skirtas demokratiniam visuomenės dalyvavimui šių problemų sprendime. Rio de Žaneire susirinkę vyriausybių vadovai pripažino, kad ir su aplinkosaugos problemomis, ir su neteisybe pasaulyje susijusius klausimus išspręsti „iš viršaus“ nepavyks – reikalingas visų demokratinis dalyvavimas, įtraukiant verslo įmones, profsąjungas, vietos valdžią, NVO, moterų organizacijas, jaunimą ir etnines mažumas.

Konferencijoje buvo priimtas reikšmingas dokumentas – *Darbotvarkė XXI amžiui* – Pasaulinio darnaus vystymosi veiksmų programa, kurioje darnus vystymasis aukščiausiu lygiu įteisintas kaip pagrindinė ilgalaikė visuomenės vystymosi strategija. Būtent ši programa ir ragina visų šalių vyriausybes kartu su tarptautinėmis organizacijomis, verslo ir vietinės valdžios atstovais, NVO ir gyventojais priimti ir įgyvendinti nacionalines aplinką tausojančios plėtros strategijas.

Vėliau įvyko dar du tokie pasauliniai susitikimai, skirti darniam vystymuisi – 1997 metais Niujorke ir 2002 metais Johanesburge. 2012 metais Rio de Žaneire planuojamas naujas viršūnių susitikimas „Darnus vystymasis – ateities taika“. Niujorke pripažinta – dar reikali įdėti daug pastangų, kad įgyvendinti *Darbotvarkę XXI amžiui*. Įvairių šalių vietos valdžia atsiliėpė į šį kvietimą ir bendradarbiaudami su gyventojais ėmė rengti ir įgyvendinti savo *Vietos darbotvarkes XXI amžiui*. Johanesburge pripažinta, kad tebėra poreikis šviesti visuomenę apie darnos keliamus iššūkius ir galimybes, todėl viršūnių susitikime pasiūlyta paskelbti pasaulinį Darnaus vystymosi švietimo dešimtmetį. Pasiūlymas buvo įgyvendintas 2005 metais, jį koordinuoja UNESCO.

Šiuo laikotarpiu visos šalys kviečiamos ugdyti naują kompetenciją, veikloje vienodai svarbiomis pripažįstant ir praktiką, ir teoriją, ir pasirinkimo galimybę. Tokio švietimo tikslinė grupė yra ne tik moksleiviai ir studentai, bet ir visa visuomenė kadangi tai – mokymosi visą gyvenimą procesas, apimantis visas švietimo rūšis. Vystantis ir siekiant socialinių pokyčių būtina sukurti pastovesnį ir nuolatinį mokymosi ciklą, mokytis ir plėtoti žinias, jų semiantis iš įvairių profesijų, sektorių ir vietos bendruomenės grupių.

1.2. Darni plėtra – ne tik aplinkosaugos klausimai

Tam, kad būtų pripažinta, jog bendruomenė, įmonė, organizacija ar net valstybė organizuoja savo veiklą darniai, nepakanka vien tik puikiai spręsti aplinkosaugos problemas. Aplinkosaugos klausimus galima gvildinti geriausiai, bet darnos srityje pasirodyti blogiausiai. Pavyzdžiui, 2006 m. Jeilio universiteto (JAV) mokslininkų paskelbtame 132 šalių vertinime pagal pasiekimus aplinkosaugos srityje Norvegija buvo įrašyta į 18-tą poziciją. 2010 metais pagal darbus ir investicijas aplinkosaugos srityje norvegai užėmė 5-tą vietą. O tais pačiais metais Pasaulio gamtos fondo (WWF) paskelbtoje „Gyvosios planetos ataskaitoje“ figūruoja beveik priešingi rezultatai – čia šalių sąrašas buvo sudarytas pagal vienam gyventojui tenkančią ekologinį pėdsaką, kuriuo įvertinamas išteklių vartojimas ir indėlis į pasaulines aplinkos problemas. Šiame pasaulinės darnos sąrašė 2008 metais Norvegija buvo 8-oji nuo galo tarp 152 šalių.

Norvegijoje įgyvendinant *Vietos darbotvarkę XXI amžiui* didelį vaidmenį atlieka savivaldybės. 18 šalies apskričių pasirašė deklaraciją ir taip įsipareigojo aktyviai įtraukti gyventojus, organizacijas ir verslą į *Vietos darbotvarkės XXI amžiui* programos įgyvendinimą bei integruoti darnų vystymąsi į visų sektorių veiklą ir savivaldybių planavimo procesus. Ši deklaracija parodo, kokia stipri yra politinė valia imtis veiksmų regiono darnaus vystymosi užtikrinimui.

1.3. Praktiniai Norvegijos darnaus vystymosi principų taikymo pavyzdžiai

Lomo savivaldybė: aplinkos, kultūros paveldo išsaugojimo ir turizmo plėtros poreikių derinimas

Lomo rajono plotas yra 1945 km². Apie 90 proc. teritorijos – kalnuotos vietovės, virš jūros lygio iškilusios per 900 metrų, 1 proc. dirbamos žemės ir 4 proc. miškai. Lomo savivaldybei priklauso daugiau kaip pusė Jotunheimeno nacionalinio parko. Stambiausios verslo šakos – ūkininkavimas ir miškininkystė. Tarp kylančių verslų minėtinas apgyvendinimas su pusryčiais ūkiuose, siūlant aktyvią veiklą gamtoje.

XX a. 9-ojo dešimtmečio pabaigoje Lomo savivaldybės taryba nutarė žemės naudojimą ir gamtos apsaugą rajone tvarkyti savaip. Kadangi ši savivaldybė jau plėtojo turizmą, iškilo grėsmė, kad siūlomos turizmo paslaugos gali tapti pernelyg komercinėmis. Apsispręsta akcentuoti prasmingas vertybes ir formuojant Lomo įvaizdį regioną pristatyti kaip gamtos ir kultūros centrą, tikintis pritraukti daugiau lankytojų. Be abejonės, tokios veiklos sėkmė labai priklausė nuo to, kaip pavyko bendradarbiauti tarp vietinio privataus sektoriaus, vietos valdžios ir gyventojų.

Išlaikyti šiai vietai būdingą pastatų stilių ir statybų tradiciją buvo itin svarbu, todėl vietos valdžia nustatė reikalavimus naujiems pastatams ir senų pastatų priežiūrai bei statybų apribojimus, grindžiamus vietinėmis tradicijomis ir paveldu. Kuriant šiuos reikalavimus buvo aktyviai bendraujama su privačiu sektoriumi ir vietos gyventojais.

2008 metais, įvertinus regiono pastangas, Norvegijos aplinkos ministerija Lomui suteikė Nacionalinio parko kaimo statusą. Lomas tapo vienu iš pirmųjų penkių tokių kaimų, dalyvavusių nacionaliniame bandomajame projekte. Projektu siekta aplinkos apsaugą derinti su kaimo bendruomenės vystymu, naudojant su vietoje susijusius gamtos ir kultūros išteklius, o ilgalaikėje perspektyvoje – kuo labiau išnaudojant visus privalumus, kuriuos suteikia nacionalinio parko kaimo statusas.

Įgyvendinant bandomąjį projektą „Palankių gyvenimo sąlygų kūrimas Lome“, vyko daug praktinių užsiėmimų, daugiausia orientuotų į jaunimą. Vietinė jaunimo mokykla nuolat dirba jaunimo verslumo srityje. Pradėtas organizuoti Žiemos festivalis, organizuoti seminarai apie aplinkos apsaugą ir pridėtinę vertę, vyko vietinis liaudies dainų festivalis, „Žemės valandos“ renginiai. Daug dėmesio skiriama sistemingam bendravimui su vietos žmonėmis, informavimui bei ryšio palaikymui su kitais projektais. Iki šiol įgytos žinios rodo, kad vietos bendruomenė turi būti savotiškas variklis, siekiant darniai organizuoti savo veiklą.

Videofilmus apie Lome vykusias veiklas galima rasti internete adresu <http://www.lom.kommune.no/filmar-fraa-lom.161793.nn.html>

Tarptautinis bendradarbiavimas tarp Stordo ir Comalapos miestų

Stordo savivaldybė (Norvegija) ir Comalapa (Gvatemala) bendradarbiauja jau 20 metų, ypač rezultatyviai – kultūros ir darnaus bendruomenės vystymosi srityse. Ypatingai svarbu, kad bendradarbiavimo veikloje aktyviai dalyvauja vaikai.

Ypač įdomus buvo mokyklų projektas, kai reikėjo sudaryti žemėlapius ir kaupti žinias apie vietines rūšis bei biologinę įvairovę. Šešios Stordo pradžios mokyklos ir Comalapos mokyklos įsitraukė į panašias veiklas: mokiniai

rengė prie mokyklų aptinkamų augalų ir gyvūnų rūšių buveinių žemėlapius – piešė tas rūšis ir ieškojo jų mokslinių pavadinimų. Vėliau abi bendruomenės sistemingai keitėsi patirtimi. Šio projekto poveikis buvo dvejopas: vaikai susipažino su gamta, biologine įvairove, o buveinių žemėlapius savivaldybėje ruošiantys suaugusieji galėjo juos atnaujinti ir papildyti, remdamiesi vaikų surinktais duomenimis.

Šis įdomus projektas neliko be atgarsio. 2005 metais Comalapa sulaukė lankytojų iš San Carlos universiteto, kelias dienas dirbusių gamtoje ir registravusių labiausiai paplitusius augalus. Be to, norvegė Johanne Volløyhaug dviem kalbomis (ispanų ir norvegų) sudarė mokyklinį vadovą apie 25 svarbiausias Gvatemalos augalų rūšis ir jų panaudojimą maistui, medicinoje ir pramonėje. Šis vadovas iki šiol labai praverčia tiek Stordo, tiek Comalapos mokyklose.

Nuo 2003 metų Stordas ir Comalapa kasmet keičiasi vadinamaisiais „taikos pajėgų darbuotojais“. Šių vizitų metu dalinamasi patirtimi, profesinėmis žiniomis, prisidedama prie bendruomenėje vykdomų veiklų įgyvendinimo. Aplinkosaugos srityje daug dėmesio skiriama atliekų tvarkymui, jas perdirbant ir rūšiuojant. Vieno projekto metu pradėjus kompostuoti biologines atliekas, buvo ne tik pagerinta ūkininkavimui ir sodams naudojamos dirvos kokybė, bet ir sumažinti dujų išmetimai, sukeliantys šiltnamio efektą. Taip pat vienas Stordo gyventojas padėjo Comalapoje įsteigti vietinę įmonę, perdirbančią plastiką ir aliuminį. Tokių iniciatyvų poreikis didžiulis, nes Comalapoje iki šiol nėra viešosios atliekų tvarkymo sistemos.

Apsikeitimas darnaus turizmo plėtros patirtimi

Holas ir Ålas – du maži Norvegijos kaimai, pritraukiantys nemažai turistų. Šių vietovių bendruomenės, pradėjusios vykdyti *Vietos darbotvarkės XXI amžiui* programą, norėjo užmegzti partnerystę su bendruomenėmis užsienyje, susiduriančiomis su panašiais iššūkiais. Beveik tuo pačiu metu Solala (Gvatemala) bendruomenė kreipėsi į „Friendship North/South“¹ organizaciją, teiraudamasi, ar Norvegijoje yra tokių įstaigų ar organizacijų, kurios sprendžia turizmo poveikio vietos gamtai ir kultūrai klausimus. Bendradarbiavimas tarp šių bendruomenių įformintas 1999 metų gegužę. Bendradarbiaujant didelis dėmesys skirtas ne tik apsikeitimui patirtimi, kaip vystyti turizmo pramonę, išsaugant vietinį gamtos ir kultūros paveldą, bet ir tradicinio ūkininkavimo vystymui bei kultūrinių mainų inicijavimui. Demokratijos vystymui bendradarbiavime taip pat skirta daug dėmesio, kadangi Solaloje atstovaujamoji demokratija – naujovė.

Nuo 1999 metų Solalos ir Ålo bendruomenės reguliariai susitinka ir keičiasi patirtimi, mokydamosi viena iš kitos. Vizitų metu diskutuojama įvairiais turizmo, kultūros (ypač akcentuojant liaudies muzikos ir audimo tradicijas), žemės ūkio ir demokratijos klausimais. Abi šalys, mokydamosi viena iš kitos, rado ne tik daug skirtumų (pavyzdžiui, Åle visuomet labiau pabrėžiamos materialinės vertybės, kai tuo tarpu Solaloje – socialinės), bet ir daug bendrų dalykų. Paaikškėjo aktualiausia abiems šalims iškylanti dilema – kaip išlaikyti pajamas kuriančią turizmo industriją ir kartu išsaugoti vietos tradicijas bei aplinkos savybes.

Miestų-dvynių projektą koordinuoja draugystės komitetas, veikiantis kiekvienoje bendruomenėje. Åle jį sudaro atstovai iš septynių NVO ir pačios savivaldybės. <http://www.al.no/en/html/>

„Žalioji apskaita“ ir aktyvi veikla gamtoje Ski savivaldybėje

Netoli Oslo esančio Follo regiono administracinis centras Ski yra šio regiono prekybos ir komercijos centras, jame yra daugiau kaip 110 tūkst. gyventojų. Ski garsus tuo, kad čia aptikti pirmųjų žinomų Norvegijos gyvenviečių po ledynmečio pėdsakai, randama daugiau kaip 300 registruotų senovinių istorinių artefaktų, apylinkėse yra kelios istorinės laidojimo vietos, gausu senovinės kultūros kraštovaizdžio elementų ir didelių, gerai prižiūrimų miškų masyvų. Visa tai suteikia neribotų galimybių aktyviai veiklai gamtoje. Savivaldybė nuolat pabrėžia, kaip svarbu šiuolaikinės bendruomenės bruožus derinti su praityje glūdinčiomis kultūrinėmis šaknimis.

Nuo 2001 metų Ski savivaldybė įdiegė taip vadinamą „žaliąją apskaitą“, kai kasmet vietos taryboje trumpalaikiai ekonominiai sprendimai papildomi ekologiniais aspektais. Svarstomi tokie klausimai: ar sumažėjo energijos vartojimas, kokia vandens kokybė, kiek retųjų rūšių išsaugota, ar sumažintas svetimų invazinių rūšių skaičius, kiek atliekų perdirbta, kaip savivaldybė tvarkė viešąsias erdves, stiprindama piliečių sveikatą, ir pan.

„Žalioji apskaita“ turi ne vieną funkciją. Ji – svarbus ir nepakeičiamas įrankis politiniuose debatuose. Be to, jos dėka pasiekama vieninga ir sisteminga aplinkosaugos darbų ir veiklų registracija, kuri padeda tiek nustatyti blogąją patirtį, tiek surasti tobulėjimo galimybes. Be to, „žalioji apskaita“ – pravarti priemonė pateikiant viešąją informaciją piliečiams ir užtikrinant skaidrumą.

¹ Plačiau čia: http://www.vennskap.no/index.php?option=com_content&view=article&id=1121&Itemid=1211

Vienas iš Ski savivaldybės užsibrėžtų tikslų – nuo 2008 iki 2013 metų sumažinti 10 proc. energijos vartojimą savivaldybės pastatuose. Siekiant šio tikslo, svarbiausia priemone tapo Ekologinio švyturio (angl. Eco-Lighthouse) programa. Prie šios Norvegijoje taikomos aplinkos sertifikavimo programos prisidėjo daugybė savivaldybių ir privataus sektoriaus organizacijų. Šios visoje Norvegijoje veikiančios programos tikslas – pagerinti aplinkosaugą smulkiose ir vidutinėse įmonėse, ji gali būti taikoma bet kokiai pramonės, transporto, prekybos ar komercinei veiklai. Atlikus įmonių aplinkosaugos priemonių analizę, Ekologinio švyturio programos kriterijus atitinkančioms yra įteikiami sertifikatai. Tai – tik vienas iš būdų, kaip darniai organizuoti savo veiklą, mažinant savo poveikį aplinkai.

Daug dėmesio skiriama ir švietimui apie darnų vystymąsi ir su tuo susijusių žinių kaupimui. Nuo 2002 metų Ski kasmet išleidžia ir visiems gyventojams bei firmoms išplatina darnaus vystymosi kalendorių, kuriame informuojama apie atliekų utilizaciją, apie tai, kaip mažinti CO₂ išmetimus ir efektyviau naudoti energiją, pasakojama apie teritorijoje randamas invazines rūšis, informuojama apie Vietos darbotvarkės XXI amžiui forumo susitikimus ir pan. Prie kalendoriaus prisideda vietinės mokyklos vaikai: kasmet mokykla organizuoja piešinių konkursą, susijusį su metų tema.

Švietimas ir mokymasis per praktiką pabrėžiamas ir valdant savivaldybei priklausančius miškus, kurie taip pat naudojami vietos žmonių sveikatinimo veiklose. Entuziastingas miškų valdytojas Reidaras Haugenas ir kiti darbuotojai turistų grupėms siūlo ekskursijas su gidais, paskaitas ir įvairius susitikimus, taip skatindami įvairius užsiėmimus gryname ore. Kiekviena Ski mokykla ir darželis turi savo teritoriją miške, kurią gali susitvarkyti ir savaip naudotis. Kai darželiai ir mokyklos nesinaudoja šiomis teritorijomis, jos atviros kitiems lankytojams. Šios iniciatyvos – tai atsakas į vietinę nerimą kėlusią problemą, kad per daug bendruomenės vaikų ir suaugusiųjų turėjo atsvario ir jų fizinis aktyvumas buvo per mažas. Siūlymas aktyviai ir prasmingai leisti laiką gamtoje – tai būdas skleisti vietos kultūrą ir saugoti gamtą.

2. TURIZMO SISTEMA

2.1. Turizmo samprata

Pasaulio turizmo organizacija turizmą apibrėžia kaip kelionę ar ekskursiją, kai asmuo palieka savo darbo bei nuolatinę gyvenamąją vietą ilgiau nei vieną parą, bet trumpiau nei 12 mėnesių ir kai kelionės tikslas nėra samdoma ar apmokama veikla. Siekiant apibrėžti turisto sąvoką ir nustatyti, kuo jis skiriasi nuo lankytojo, kur prasideda ir baigiasi turizmo ribos, pateikiame turizmo charakteristikų, kurias lemia kelionės laikas ir atstumas, analizę.

Remiantis LR turizmo įstatymu (2006), turistą yra fizinis asmuo, kuris keliauja po šalį ar į kitas šalis ir apsistoja bent vienai nakvynei, tačiau ne ilgiau kaip vienerius metus už savo nuolatinės gyvenamosios vietos ribų. Taigi, ne visi keliautojai yra turistai – jei asmuo turizmo vietovėje nepraleidžia nė vienos nakvynės, jis yra lankytojas, o jei yra išvykęs ilgiau nei 12 mėnesių – emigrantas. Anykščių rajono savivaldybę 2008 m. aplankė daugiau kaip 7 tūkst. turistų, tačiau kiek į savivaldybę iš viso atvyko lankytojų – nėra duomenų. Anykščių rajono turizmo plėtros kompleksinėje galimybių studijoje (2010) nurodoma, kad 2009 m. Arklio muziejuje apsilankė beveik 20 tūkst., o siauruoju geležinkeliu keliavo 8 tūkst. lankytojų.

Sėkminga turizmo plėtra gali įtakoti šalies, regiono ar tam tikros vietovės socialinį ir ekonominį augimą, todėl planavimo organizatoriai, rengdami turizmo planavimo dokumentus ir įgyvendindami projektus, turėtų įvertinti, kas yra jų kuriamos infrastruktūros vartotojas – lankytojas ar turistas. Dėl šios priežasties svarbu išsiaiškinti turizmo ir rekreacijos panašumus bei skirtumus.

Turizmas ir rekreacija yra glaudžiai susiję, nes veikia toje pačioje aplinkoje, dažniausiai naudoja tą pačią infrastruktūrą (pavyzdžiui, paplūdimys), konkuruoja dėl erdvės ir finansinių išteklių. Tarkime, siekiant išsaugoti kultūros ir gamtos paveldą, naudą patiria ir turizmas, ir rekreacija. Aukštos kokybės rekreaciniai ištekliai (čiuožyklos, jachtų švartavimosi vietos ar golfo klubai) gali sustiprinti domėjimąsi tam tikra turizmo vietove ir sukurti paklausą apgyvendinimo bei kitoms paslaugoms. Tuo tarpu pagrindinis skirtumas tarp turizmo ir rekreacijos yra tai, kad lauko rekreacijos veiklų paklausą daugiausia formuoja ne turistų, o miestų ar tankiai apgyvendintų vietovių gyventojų poreikiai ir atstumas.

1 lentelė. Turizmo ir rekreacijos palyginimas (Baud-Bovy ir Lawson, 2002)

Palyginimas	Turizmas	Lauko rekreacija
Infrastruktūra	Turizmo infrastruktūra dažniausiai plėtojama privačiomis investicijomis, komercinė nauda yra gana rizikinga.	Lauko rekreacijos infrastruktūra dažniausiai kuriama viešojo sektoriaus investicijomis.
Pasirinkimas	Platus turizmo vietovių pasirinkimas įtakoja stiprią konkurenciją.	Pasirinkimą riboja laikas ir atstumas.
Kokybė	Pagrindiniai kriterijai yra unikalumas, savitumas ir vietovės įvaizdis.	Svarbi tiek priemiesčiuose, tiek kaimo vietovėse.
Organizacijos	Pagrindinis vaidmuo tenka tarpininkams (kelionių organizatoriams ir agentūroms).	Apima klubų, bendruomenių ar asociacijų veiklą.
Vartotojų skaičius	Riboja apgyvendinimo paslaugų ir vietų skaičius.	Įtakoja vietovės populiacija, pasiekiamumas ir infrastruktūra.
Išteklių paklausa	Ištekliai naudojami ištisą sezoną ir yra jautrūs pernelyg didelei paklausai.	Didžiausia paklausa yra savaitgaliais ir švenčių dienomis. Lauko rekreacija yra tolerantiška ir didesnėms grupėms.
Ekonominė nauda	Didelę įtaką daro investicijos, užimtumas ir turistų išlaidos.	Maža įtaka užimtumui ir turistų išlaidoms.

Savivaldybių teritorijų planavimo dokumentuose dažniausiai planuojamas rekreacinių teritorijų vystymas, infrastruktūros įrengimas, gamtos ir kultūros paveldo objektų pritaikymas turizmui. Anykščių rajono savivaldybės teritorijos bendrajame plane numatyta kultūros paveldo objektus (piliakalnių, dvarvietes ar įvykių vietas) pritaikyti turizmui, įrengti specialaus intereso objektus (turizmo trasas ar papildinius). Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį, kad savivaldybių įgyvendintos turizmo infrastruktūros plėtros priemonės dažniausiai sudaro sąlygas pritraukti lankytojus ir tenkinti vietos gyventojų poreikius. Todėl siekiant į turizmo vietovę pritraukti turistų, didesnis dėmesys turėtų būti skiriamas privačių investicijų į turizmo verslą paieškoms, turizmo produktų vystymui ir turizmo sistemos dalyvių bendradarbiavimo skatinimui.

2.2. Turizmo sistemos dalyviai

Turizmo sistemoje dalyvauja viešojo ir privataus sektoriaus atstovai. Turizmo plėtra iššaukia turizmo sistemos dalyvių bendradarbiavimo poreikį. Vykdytojai inicijuoja projektus, sujungia turizmo plėtrai reikalingus išteklius ir žinias. Tarkime, įgyvendinant turizmo plėtros priemones parenkama teritorija, suplanuojami finansavimo šaltiniai ir t.t. Turizmo plėtros vykdytojai gali būti fiziniai asmenys (objekto ar žemės savininkai) ar įmonės ir viešojo sektoriaus institucijos (savivaldybė, parko direkcija ir kiti). Kita turizmo sistemos dalyvių grupė – tarpininkai (kelionių agentūros ir organizatoriai), kurie sukuria ryšius tarp esamos infrastruktūros, išteklių ir paslaugų bei potencialaus vartotojo. Kadangi tarpininkai tiesiogiai bendrauja su klientu, jie gali daryti didžiulę įtaką vartotojui pasirenkant turizmo vietovę ir turizmo rūšį.

Plačiąja prasme turizmo plėtra tiesiogiai yra susijusi su nacionalinės, regioninės ir vietos valdžios institucijų veikla – tokia kaip planavimas, sprendimų priėmimas, monitoringas ir įstatymų leidyba, investicijų į infrastruktūrą ir galimybių skatinimas, organizacinių struktūrų, kurios apimtų visuomeninių organizacijų ir verslo bendradarbiavimą, sudarymas.

Valstybinio turizmo departamento „Turizmo plėtros planavimo dokumentų, programų, galimybių studijų rengimo ir jų įgyvendinimo stebėsenos metodinėse rekomendacijose“ (toliau – Turizmo planavimo metodinės rekomendacijos) nurodoma, kad savivaldybės rengia, tvirtina ir įgyvendina savivaldybės turizmo plėtros programas (strategijas) ar savivaldybės turizmo ir rekreacijos plėtros schemas ir projektus, taip pat galimybių studijas, planuoja ir vykdo priemones, reikalingas rekreacinių teritorijų apsaugai, poilsio ir turizmo veiklai jose plėtoti, tvirtina rekreacinių teritorijų naudojimo reglamentus, planuoja ir organizuoja vaikų ir jaunimo stovyklų veiklą bei kitaip įtakoja turizmo plėtrą savivaldybėje.

Turizmo sektorius jungia apgyvendinimo, vežimo, maitinimo, informacijos teikimo, valdymo, mokymų, kelionių ir pramogų organizavimo paslaugas, todėl ši sektorių sudaro gana plati dalyvių – paslaugų teikėjų ir tarpininkų – įvairovė. Dalyvių veiklos vertikali ir horizontali integracija gali sukurti pridėtinę vertę ir pasiekti

sinergijos efektą. Bendradarbiaudami ir dirbdami kartu turizmo sektoriaus dalyviai (valdžios institucijos, vietos bendruomenė, paslaugų teikėjai ir tarpininkai) gali padidinti savo veiklos pajėgumus ir pardavimus, t. y. pritraukti didesnę turistų skaičių ir gauti papildomą pajamų. Šis bendradarbiavimas gali būti susijęs tiek su turizmo vietovių ar turizmo produktų vystymu, tiek su turizmo plėtros projektų įgyvendinimu. Pastaruoju metu didėja individualiai keliaujančių turistų skaičius, todėl didesnis dėmesys turėtų būti skiriamas būtent viešojo ir privataus sektoriaus bendradarbiavimui, siekiant į turizmo vietovę ar regioną pritraukti didesnę turistų srautą.

Dalyvių įvairovė turizmo sektoriuje sąlygoja glaudaus verslo, valstybinių institucijų, mokslinių tyrimų įstaigų bendradarbiavimo poreikį. Tokio pobūdžio bendradarbiavimas galėtų sustiprinti nacionalinę ar regioninę turizmo vietovės konkurencingumą, tačiau šiuo metu savivaldybių ir su turizmu susijusių institucijų (turizmo informacijos centrų, parkų direkcijų ir vietos bendruomenių) bendradarbiavimo galimybės kol kas nėra išnaudojamos. Turizmo plėtros vykdytojai (Anykščių rajono savivaldybės administracija, parko direkcija ar privatūs asmenys) turi puikias galimybes bendradarbiauti pagal parengtus nacionalinio lygmens turizmo planavimo dokumentus², sudarančius sąlygas plėtoti vientisą turizmo trasų (maršrutų) tinklą, pavyzdžiui, Šventosios upės nacionalinė vandens turizmo trasa, autoturizmo trasa „Aukštaitijos keliai“ ir kt.

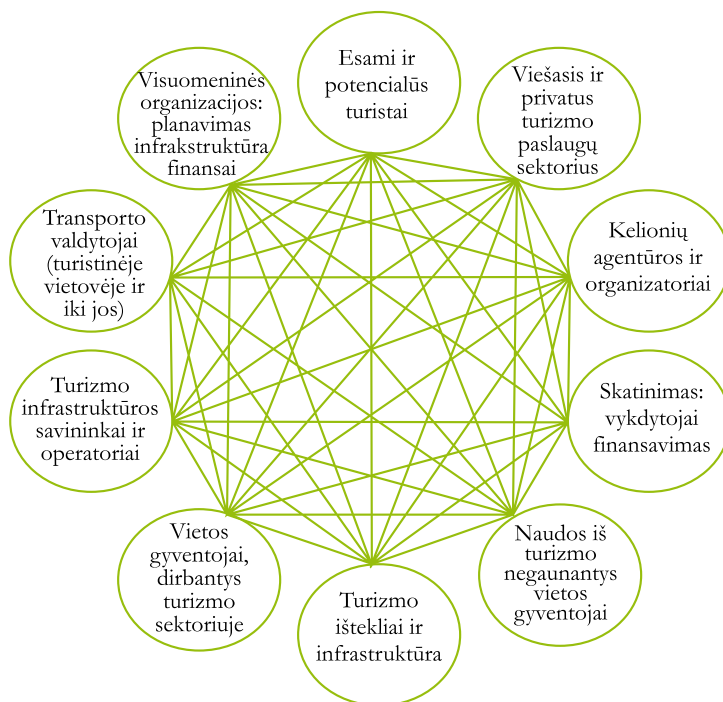
2.3. Turizmo vietovės ir turizmo produktai

Turizmo vietovė galima laikyti tiek teminį parką, tiek visą žemyną. Šios vietovės yra skirstomos pagal administracinius vienetų:

- kaimas ar miestelis;
- miestas;
- teritorija, nesusijusi su administracinėmis ribomis, tačiau tapatinama su tam tikra specifine teritorija, pavyzdžiui, regioniniu parku;
- regionas, susijęs su administracine teritorija arba prekiniu ženklu.

Turizmo vietovė yra vieta, kurioje turistui yra galimybė pasinaudoti įvairiomis paslaugomis ir atrakcijomis. Į turizmo vietovę turistą dažniausiai pritraukia ne vienas, o keletas traukos objektų. Galimybės apžiūrėti miestą, apsipirkti, pasilinksminėti, atsipalaiduoti ar susipažinti su vietovės kultūra yra svarbiausi veiksniai, sąlygojantys turizmo vietovės konkurencingumą. Pagrindinė turizmo vietovių konkurencingumo užduotis – sukuriant stiprų įvaizdį, išskirti vieną turizmo vietovę iš kitų ir pritraukti kuo daugiau turistų.

Turizmo planavimo sistemos sudėtingumą pagrindžia daugybė prieštaringų tarpusavio ryšių, kurie ir atsiranda vystant turizmo produktus. Turizmo produktams didžiausią įtaką darantys elementai pateikiami 1 paveiksle.

1 pav. Turizmo sistemos elementai ir jų tarpusavio ryšiai (Baud-Bovy, Lawson, 2002)

² LR teritorijos bendrasis planas, nacionalinio lygmens turizmo trasų specialieji planai ir programos.

Turizmo produktas suprantamas kaip prekių ir paslaugų visuma, kelionės metu tenkinanti turistų poreikius. Jis yra susijęs su kelių, oro uostų, sveikatos priežiūros ar inžinerinių komunikacijų infrastruktūros plėtra, tačiau priklauso nuo kultūros ir aplinkos darnumo, pajamų generavimo ir darbo vietų sukūrimo. Turizmo produktai traktuojami labai įvairiai: nurodoma, kad jis gali būti sudarytas iš vienos ar kelių sudedamųjų dalių, kurios gali būti sujungiamos kartu ir pateikiamos kaip paketas (pvz., Arklio muziejus ir joje klabas), tačiau turizmo produktas gali būti ir visa turizmo vietovė (pavyzdžiui, Niūronių kaimas, Anykščių raj.). Reiktų pabrėžti, kad turizmas yra sudėtinga sistema, nes ją sudaro daugybė vienas kitą veikiančių ir vienas nuo kito priklausančių elementų.

Turizmo produktai gali būti išsidėstę vienoje vietovėje arba visame regione, jie gali būti tiesiogiai orientuoti į tam tikrą tikslinę grupę (konferencijos ar golfas) arba susiję su tam tikros infrastruktūros naudojimu (kruizai, viešbučių pasiūlymai savaitgalio kelionėms).

Produktų diferencijavimas suteikia galimybę pritraukti konkrečius turizmo rinkos segmentus ir suteikti pagrindą darniam turizmo planavimui bei kokybės užtikrinimui.

Produkto pozicionavimas vykdomas siekiant padidinti produkto žinomumą – tai leidžia turistinei vietai būti identifikuojamai pagal atitinkamus požymius.

Tuo atveju, kai turizmo produktas yra turizmo vietovė, produktas tampa turizmo vietovės elementų visuma, kurią sudaro patrauklūs objektai bei ji papildančios paslaugos.

Turizmui keliamas vienas svarbiausių uždavinių – nepriekaištinga turistų patirtis, kuri yra susijusi su renginiais, turistus sujungiančiais su vieta ir jos gyventojais (Noweli, 2006). Todėl savivaldybės administracija, muziejų ir parko direkcijos, turizmo informacijos centras bendradarbiaudami galėtų išskirti pagrindinius geriausiai Anykščių rajono savivaldybę reprezentuojančius renginius ir iš anksto tiksliniams rinkos segmentams juos pristatyti (pavyzdžiui, aktyvaus šeimyninio poilsio savaitgaliai (slidinėjimas, rogučių trasa), renginiai žirgų mylėtojams, vaikų vasaros stovyklų pasakų motyvais) bei pasiūlyti tokius turizmo produktus, kurie skatintų į vietovę turistus atvykti su nakvyne.

2.4. Turizmo planavimo sistema

Turizmo plėtrą įtakoja valdžios institucijų parama, investicijos į infrastruktūrą ir turizmo planavimas. Planavimas yra procesas, kurio metu nustatomi tikslai ir apibrėžiami bei įvertinami jų siekimo metodai. Turizmas yra viena iš tų veiklų, kuri regione arba bendruomenėje reikalauja planavimo ir koordinavimo.

Nacionalinio lygmens turizmo planavimo sistemos tikslai galėtų būti užimtumo didinimas, ekonomikos augimas, infliacijos mažinimas, aplinkos saugojimas, racionalus natūralių išteklių naudojimas, vartotojų teisių gynimas, verslo skatinimas, minimalus privataus sektoriaus reguliavimas, vyriausybės veiklos tobulinimas. Pavyzdžiui, strateginis turizmo sektoriaus plėtros tikslas yra pasiekti, kad Lietuva taptų populiaria ir žinoma turizmo vieta Europos turizmo rinkoje, pasižyminti stabiliu atvykstančiojo ir vietinio turizmo srauto augimu, kuris užtikrintų paslaugų verslui pajamų didėjimą ir taip stiprintų turizmo sektoriaus reikšmę šalies ekonomikos raidoje (Nacionalinės turizmo plėtros 2010–2013 m. programos projektas). O, pavyzdžiui, nacionalinėje Norvegijos turizmo strategijoje nurodoma, kad šalies tikslas – kuo maksimaliau užtikrinti žmonių gerovę. Darnaus turizmo vizija yra apibrėžiama kaip neįkainojamos patirties siekimas. Norvegijos turizmo sektoriaus vystymas gali įtakoti didelį šuolį nuo tradicinių turizmo produktų vystymo iki plataus asortimento produktų, kurie įtrauktų su kultūra, kulinarija, istorija, gamta susijusias veiklas, nepamirštant transporto ir apgyvendinimo paslaugų. Taigi vartotojams siūlant neįkainojamą patirtį, yra didinama pridėtinė vertė turistams, įmonėms, darbuotojams, vietos bendruomenėms, aplinkosaugai ir visai šaliai. Būtent tai daro įtaką žmonių gerovės sukūrimui. Norvegija apsibrėžė, kad ekonomiškai perspektyvių turizmo įmonių ir vietos bendruomenių rėmimas užtikrina darbo vietų sukūrimą ir aplinkos išsaugojimą.

Regioninio ar rajoninio lygmens turizmo planavimo sistemos tikslai galėtų būti susiję su gyventojų pajamų ir dirbančiųjų turizmo sektoriuje augimu, sezoniškumo mažinimu, saugia, darnia ir kontroliuojama turizmo plėtra bei vartotojų pasitenkinimu. Pavyzdžiui, Anykščių rajono 2009–2013 m. strateginio plėtros plano vienas iš tikslų – plėtoti turizmo paslaugas, kuriant naujus turizmo produktus, panaudojant istorinį-kultūrinį paveldą ir gamtos išteklius, integruojant kaimo vietas.

Rajoniniu ar vietos lygmeniu ypatingai svarbu tai, kad sėkmingas turizmo planavimas ir vystymas tenkintų ne tik turistų, bet ir vietos bendruomenės poreikius, todėl siekiant pritraukti daugiau turistų ir suteikti jiems geresnes sąlygas, svarbu turėti viziją, kaip turizmas tenkins bendruomenės poreikius, įvertinti turizmo vystymo teigiamą ir neigiamą poveikį, atsižvelgti į darnaus vystymosi principus. Turizmo plėtros planavimas turi atitikti viso regiono ir bendruomenės tikslus, todėl planuojant būtina atsižvelgti į ekonominius, aplinkosauginius, socialinius

ir institucinius turizmo vystymo aspektus. Turizmo išteklių ir paslaugų priklausomybė viena nuo kitos lemia bendradarbiavimo poreikį.

2 pav. Turizmo planavimo sistemą įtakojo veiksniai

Tam, kad turizmo vietovė veiktų kaip integruota sistema, planavimo procese turi būti suformuota bendra vietovės vizija ir tikslai. Pasak Stynes ir O'Halloran (2004), identifikuojant turizmo sistemą labai svarbu išanalizuoti išteklius, organizacijas ir rinkas.

Turizmo planavimo procesuose sudėtingiausia priversti visas turizmo organizacijas siekti bendro tikslo, todėl labai svarbu identifikuoti turistų poreikius ir lūkesčius, išskirti prioritetines turizmo rinkas ir turistų segmentus. Ši analizė padeda įvertinti, kokie produktai ar paslaugos yra konkurencingiausios. Galimybių analizė padeda atrinkti plėtros ir rinkodaros priemones, derančias prie esamos ekonominės ir politinės situacijos, teisinės ir socialinės aplinkos bei kitų veiksnių. Didelis dėmesys turėtų būti skiriamas rinkos segmentams, finansavimo ištekliams, turizmo rinkoms ir konkurentų analizei. Siekiant sėkmingo turizmo planavimo įgyvendinimo turi būti vertinami ir kontroliuojami įgyvendinančių institucijų, verslininkų ir vietos gyventojų veiksmai, apibrėžtos jų pareigos bei darbų atlikimo tvarkaraštis.

Turizmo planavimo metodinėse rekomendacijose (2006) pateikiami planavimo dokumentų, tarp jų – ir turizmo plėtros galimybių studijų, rengimo principai ir tvarka, kuria vadovaujamosi nacionalinio, regioninio ir rajoninio lygmens turizmo planavime.

Galimybių studijoje turi būti identifikuojamas analizės objektas, apibrėžiami jo raidos tikslai, nustatoma jo reikšmė įgyvendinant strategines turizmo plėtros kryptis; esamos būklės analizėje pagal statistikos, tyrimų (apklausų), esamų planavimo dokumentų ir kitus duomenis išsamiai įvertinama objekto būklė, jo tolimesnės raidos aplinkos (gamtinės, kultūrinės, socialinės, ekonominės) galimybės, pateikiama SSGG analizė, nustatomi galimi problemų sprendimo būdai ir pasiūlymai, gali būti atliekamas problemų medžio sukūrimas, trūkstant duomenų – atliekamos specialios anketinės apklausos (tyrimai). Sprendiniai ir pasiūlymai pagrindžiami ekonominiu aspektu (strateginis, ekonominis, finansinis vertinimas), kartu atsižvelgiant į socialinius ir aplinkosauginius faktorius. Pasiūlymų rengimo studijoje naujai įvertinus gautus analizės rezultatus ir išvadas gali būti peržiūrėti anksčiau suformuoti tikslai, taip pat apsprendžiamos finansavimo galimybės.

Turizmo planavimas ir konkurencingų turizmo produktų vystymas gali lemti tam tikros geografinės vietovės ar regiono ekonominį augimą, darantį teigiamą poveikį visai šaliai. Užsienio šalių patirtis rodo, kad planavimas gali būti susijęs su turizmo vietovių vystymu, ir šiuo atveju gaunamas didžiausias ekonominis efektas. Lietuvoje daugiausia rengiami trumpalaikiai turizmo planavimo dokumentai – galimybių studijos, kurių pagrindiniai trūkumai yra tai, kad neatliekami rinkos tyrimai, nekuriami turizmo produktai, nestiprinamas turizmo vietovių konkurencingumas, nes turistinė vietovė dažniausiai sutampa su savivaldybės administracinėmis ribomis, o ne su ta teritorija, kurioje koncentruojasi išskirtiniai turizmo ištekliai ir paslaugos.

2.5. Turizmo poveikis ir nauda

Turizmo verslas ypatingas tuo, kad viena nakvynės vieta sukuria apie dešimt naujų darbo vietų kitose ūkinės veiklos srityse, pavyzdžiui, žemės ūkio, statybos, maisto pramonės, transporto sistemos ir kita (Turizmas, 2002).

Turizmas daro įvairiapusę įtaką žmonėms, bendruomenėms, regionams ir valstybėms. Tačiau didėjantys vietos ir užsienio turistų srautai daro ne tik teigiamą, bet ir neigiamą įtaką vietinėms bendruomenėms, todėl ypatingai baiminamasi neigiamo poveikio gamtai ir kraštovaizdžiui.

2 lentelė. Turizmo poveikis

Rūšys	Poveikio apibūdinimas
Socialinis poveikis	Atstato žmogaus gyvybines jėgas ir padeda racionaliai panaudoti laisvą laiką. Turizmas užtikrina įspūdžių įvairovę, kontrastingą aplinkos ir veiklos kaitą, teigiamai veikia nervų sistemą, efektyviai mažindamas nervinę įtampą, skatina žmogaus fizinį ir dvasinį tobulėjimą.
Poveikis asmenybei	Dalyvavimas kultūrinėse pažintinėse ir mokomosiose programose didina keliautojų intelektualinį lygį, daro didelį auklėjamąjį poveikį jaunimui. Kelionės metu užsimezgę kontaktai su žmonėmis sąlygoja kultūrinius mainus ir skatina užsienio kalbų mokymąsi.
Poveikis ekonomikai	Turizmo plėtojimas skatina įvairių kitų ekonomikos sričių plėtrą. Labai reikšmingas atvykstamasis turizmas, teikiantis naudą nacionaliniam biudžetui, skatinantis verslą. Turizmas teigiamai veikia valstybės ekonominės plėtros procesą: skatina užsienio valiutos apyvartą, didina šalies pajamas, skatina verslo ir regionų bendradarbiavimą, sukuria naujas darbo vietas, skatina SVV veiklą, plėtoja kitas ūkines veiklos sritis.

Nekontroliuojama turizmo plėtra gali kelti grėsmę biologinei įvairovei, ekosistemos funkcionavimui, gamtos ištekliais ir neatsinaujinančiam kultūros paveldui ar netgi urbanistinių vietovių funkcionavimui.

3 lentelė. Turizmo poveikis vietinei bendruomenei

Teigiama įtaka	Neigiama įtaka
Kultūrai	
Kultūros vertybių apsauga Kultūros žinių kaupimas ir sisteminimas kalboje Tradicijų ir menų vystymas Architektūrinė įvairovė	Architektūros niveliacija Vandalizmas Svetimybų atsiradimas Kičo plitimas Kultūrinio identiteto nykimas
Ekonomikai	
Naujos įmonės Pragyvenimo šaltinis Papildomos darbo vietos Investicijos	Kainų kilimas Papildomos išlaidos
Aplinkai	
Gamtinės aplinkos apsauga Parkų sukūrimas	Gamtos niokojimas Urbanizacijos plėtra
Socialinei terpei	
Bendravimo plėtra Nauji įspūdžiai ir informacija	Ligų plitimas ir prostitucija Psichologinė įtampa

Vis dėlto turizmas dažnai yra vienintelė galimybė pagerinti aplinkos, ypač kultūros paveldo vertybių, būklę, turizmui pritaikyti nykstančius archeologijos ar istorijos paminklus.

3. DARNAUS TURIZMO PRINCIPAI

3.1. Mokslinis požiūris į darnų turizmą

Darnaus turizmo sąvoka yra gana nauja, tačiau dėl spartaus turizmo sektoriaus augimo pastaruosius du dešimtmečius darnus turizmas tapo mokslinių tyrimų objektu. Šiame skyriuje pateikiamas mokslinis požiūris į turizmo veikloje naudojamus išteklius, turistų ir bendruomenės poreikius.

Mc Kercher (1993) išskyrė šiuos pagrindinius turizmo teiginius:

- turizmas naudoja išteklius, išskiria atliekas, jam reikalinga specifinė infrastruktūra;
- kaip išteklių vartotojas, turizmas turi savybę sunaudoti jų per daug;
- kad užsitikrintų tęstinumą, turizmas, kaip nuo išteklių priklausomas sektorius, privalo varžytis dėl ribotų išteklių;
- turizmas yra daugialypis sektorius, kurio beveik neįmanoma kontroliuoti;
- turistai yra vartotojai;
- išsiskirdamas iš kitų sektorių, turizmo sektorius gauna pajamas iš atvykstančių vartotojų, bet ne eksportuodamas produktus.

Šių teiginių suvokimas turėjo daug reikšmės svarstymuose, kokią įtaką turizmas daro aplinkai, ir vystant darnaus turizmo politiką.

Henry ir Jackson (1996) pateikia, kad pagrindinis aplinkos valdymo įrankis yra aplinkos poveikio arba vykdomų projektų įvertinimas, todėl neužtenka atsižvelgti tik į daromą poveikį aplinkai, būtina įvertinti turizmo fizinį, kultūrinį, ekonominį, socialinį bei institucinį poveikį. Svarbu tai, kad darnus turizmas jokių būdu nesiekia supaprastinti plėtros kontrolės procesų, bet remia tas turizmo rūšis, kurios galėtų sustiprinti aplinkos, socialinę ir kultūrinę gerovę, kartu ir vietos ekonomiką.

Hunter (1997) darnaus turizmo plėtros pagrindu laiko šiuos pagrindinius plėtros principus:

- siekiant pagerinti gyvenimo kokybę, būtina tenkinti būtiniausius vietos bendruomenės poreikius;
- siekiant pritraukti turistų ir įgyvendinti pirmąjį tikslą, būtina tenkinti turistų poreikius ir rūpintis turizmo sektoriumi;
- siekiant įgyvendinti aukščiau minėtus tikslus, reikia rūpintis turizmo ištekliais.

Šiandieną būtina suprasti aplinkos svarbą ir ieškoti būdų, kaip atsakingai gyventi, nes bet kokia žmogaus veikla turi tam tikrą poveikį aplinkos sistemoms, o, be to, žmonės yra priklausomi nuo ribotų gamtos išteklių.

3.2. Suinteresuotųjų šalių vaidmuo

Darnus vystymasis yra įmanomas tik tada, kai visą laiką išlaikomas pastovus turizmo išteklių (gamtinių, kultūrinių ir žmoniškųjų) kiekis ir kokybė. Darnaus turizmo valdymas yra susijęs su turizmo išteklių kontrole, kuri ateities kartoms turi užtikrinti apsirūpinimą tokiais pat ir ne mažesnės kokybės ištekliais. Todėl visos suinteresuotosios šalys turi rūpintis, kad ištekliai nebūtų eikvojami, turistai nebūtų apgaulinėjami, o vietos gyventojai – išnaudojami.

Plėtojant darnų turizmą išskiriamos šios suinteresuotosios grupės:

- turizmo įmonės, kurios siekia ilgalaikio pelno, rūpinasi savo įvaizdžiu, santykių su darbuotojais kokybe ir savo veiklos poveikiu aplinkai;
- vietinės bendruomenės, kurios siekia pagerinti gyvenimo kokybę;
- aplinkosaugininkai, kurie rūpinasi neigiamą turizmo įtaką, tačiau vertina šios veiklos rūšį kaip vertingą pajamų šaltinį aplinkos apsaugos programoms įgyvendinti;
- turistai, kurie siekia aukštos kokybės paslaugų saugioje ir patrauklioje aplinkoje.

Visi darnaus turizmo vystymo tikslai yra glaudžiai susiję su bendru turizmo veiklos vykdymu ir įtaka, todėl tai yra sritys, kuriomis domisi ar turi domėtis valstybinės, vietos valdžios institucijos ir kitos suinteresuotosios šalys. Daugeliu atvejų praktinius veiksmus atlieka privatus sektorius, o valstybinių institucijų vaidmuo – vystyti ir įgyvendinti politiką, kuriančią palankią aplinką, skatinančią minėtus veiksmus bei pritaikančią juos darniam vystymuisi.

Valdžios institucijų taikomos priemonės turi padėti bendradarbiauti visiems suinteresuotiems turizmo sistemos dalyviams. Institucijos, siekdamos darnios turizmo plėtros, turėtų suprasti skirtingas įvairių suinteresuotų šalių pozicijas bei motyvus ir skatinti visus siekti bendrų tikslų. Darnus vystymasis turi būti visų suinteresuotų grupių tikslas. Kadangi didžiausia turizmo įtaka pasireiškia per privataus sektoriaus įmonių bei turistų veiklą, tai

norėdamos pasiekti pozityvių rezultatų darnaus turizmo vystyme, valdžios institucijos turėtų imtis vadovaujančio vaidmens. Valdžios institucijos turi sukurti tokią aplinką, kuri įgalintų ir skatintų privataus sektoriaus įmones, turistus ir kitas suinteresuotas grupes siekti darnaus turizmo vystymo, o tai galima padaryti sukuriant bei įdiegiant turizmo vystymo ir valdymo politiką, kurios pagrindinis tikslas – darni turizmo plėtra.

4 lentelė. Darnaus turizmo vystymo rezultatai

Darnaus turizmo aspektai	Siekiamų rezultatų apibūdinimas
Informatyvumas	Jei turistai, lankydami vietas, didina keliavimo patirtį ir mokosi, kaip padėti išsaugoti lankytinų vietų originalumą, tai gyventojai mokosi, kad jų artimas vietovės pažinimas sukuria tam tikrą vertę ir susidomėjimą atvykstantiems turistams.
Vientisumo palaikymas	Patyrę turistai ieško vietovių, kurios pasižymėtų originalumu (architektūra, virtuvė, paveldu ir ekologija).
Teikiama nauda gyventojams	Turizmo įmonės daro viską, kad būtų įdarbinti ir apmokyti vietos gyventojai, būtų perkama ir naudojama vietinė produkcija bei paslaugos.
Išteklių taupymas	Turistai, suprantantys aplinkos apsaugos reikšmę, pirmenybę teikia toms vietovėms, kurios rūpinasi taršos, atliekų, energijos ir vandens suvartojimo, cheminių medžiagų ir naktinio apšvietimo mažinimu.
Pagarba vietos kultūrai ir tradicijoms	Užsienio turistai susipažįsta su vietos etiketą, išmokdami kelis mandagumo žodžius ar pagrindines frazes, o vietos gyventojai mokosi, kaip tenkinti užsieniečių poreikius, kurie dažnai skiriasi nuo vietinių.
Nepiktinaudžiavimas turizmo produktais	Suinteresuotosios šalys, numatydamos plėtros spaudimą, taiko apribojimus ir tam tikrus valdymo metodus. Dalyviams bendradarbiaujant yra palaikomos natūralios buveinės, paveldas, kraštovaizdis ir vietos kultūra.
Kokybės, o ne kiekybės siekimas	Turizmo rezultatus bendruomenės vertina ne pagal atvykstančių lankytojų skaičių, bet pagal viešnagės trukmę, pajamas ir įgytos patirties kokybę.
Kelionių įspūdžiai	Patenkinti ir laimingi turistai į namus parsiveža naują patirtį, kuria dalinasi su draugais ir principu „iš lūpų į lūpas“ užtikrina turizmo vietovių lankomumą.

Turizmo ateitis priklauso nuo turistų potyrių kokybės – turistai turėtų suprasti, kad vietovėse, kuriose rūpinamasi aplinka, darbuotojai ir vietos bendruomenėmis, tikriausiai bus rūpinamasi ir jais.

3.3. Darnaus turizmo politika

Nors prie darnaus turizmo principų plėtojimo prisidėjo įvairios deklaracijos, kodeksai ir konvencijos³, tačiau svarbiausi yra Jungtinių Tautų aplinkos programos (angl. UNEP) ir Pasaulinės turizmo organizacijos (angl. WTO) pareiškimai ir vykdoma darnaus turizmo politika.

1987 m. Pasaulio aplinkos ir vystymo komisijos pranešime darnus vystymasis traktuojamas kaip pagrindinis plėtros valdymo principas: *darnus vystymasis – tai dabartinių poreikių tenkinimo procesas, leidžiantis ir ateities kartoms tenkinti jų poreikius*.

Tais pačiais metais Pasaulio turizmo organizacija (PTO) pateikė darnaus turizmo vystymosi apibrėžimą, kuris dažnai naudojamas dar ir šiandieną: *darnus turizmas apibrėžiamas kaip turizmas, kuris valdo išteklius taip, kad būtų patenkinti ekonominiai, socialiniai ir estetiški poreikiai, išlaikant kultūrinį vientisumą, ekologinius procesus, biologinę įvairovę ir visas gyvybės palaikymo sistemas*.

Jungtinių Tautų Aplinkos ir vystymosi konferencijoje priimtas dokumentas *Darbotvarkė XXI amžiui* yra laikomas vienu iš pirmųjų bei svarbiausių darnaus turizmo rezultatų (1992). *Darbotvarkė XXI amžiui* yra susijusi su tarptautiniais susitarimais ir aukščiausio lygio politiniais įsipareigojimais, siekiant paskatinti bendradarbiavimą plėtros ir aplinkosaugos srityse. Valstybių strategijos, planai, politikos kryptys ir procesai sąlygoja šio tikslo įgyvendinimą, todėl šalių pastangos turi būti remiamos ir papildomos tarptautiniu bendradarbiavimu. Programoje apibrėžiama veikla, siekiai ir įgyvendinimo priemonės, todėl ją įgyvendinančios institucijos turi atsižvelgti į šalių ir regionų skirtumus, potencialą ir prioritetus bei remtis suformuotais darnaus vystymosi principais. Šioje srityje pagrindinį vaidmenį turi atlikti Jungtinių Tautų organizacija bei kitos tarptautinės, regioninės ir vietinės organizacijos.

³ Darnaus turizmo kodeksas (2001), Keiptauno deklaracija (2002), Kvebeko ekoturizmo deklaracija (2002), Johanesburgo įgyvendinimo planas (2002), Biologinės įvairovės konvencija (2003), Davos deklaracija (2007) ir kiti.

PTO Turizmo etikos kodekse (1999) yra pateikiami darnaus turizmo principai, akcentuojamas turizmui tenkantis ypatingas vaidmuo siekiant abipusio supratimo ir pagarbos, išskiriamos suinteresuotų šalių teisės.

Jungtinių Tautų (JT) Septintoji darnios plėtros komisijos sesijoje (1999), kurioje šalių vyriausybės ir valdžios institucijos buvo kviečiamos labiau rūpintis darnia turizmo plėtra, buvo ypatingai pabrėžiamas darnaus turizmo politikos formavimo, strateginių ir bendrųjų planų kūrimo poreikis bei pasiūlyta viena iš priemonių – tikslai ir kryptys turi būti formuojamos ir aptariamoms su suinteresuotomis šalimis bei vietos bendruomenėmis.

JT nurodo, kad, siekiant paskatinti ir sustiprinti darnaus turizmo ateities viziją, reikia:

- taupiai naudoti žemės išteklius ir jų naudojimą apriboti pagal gamtos galimybes;
- dalintis sprendimų priėmimo atsakomybe ir veiklomis su kuo daugiau suinteresuotų šalių;
- mažinti skurdą ir lyčių nelygybę, gerbti pagrindines žmonių teises;
- gerinti gyvenimo kokybę, tobulinant galimybes gauti sveikatos priežiūros paslaugas, pastogę, maistą,

mokslą ir pajamas;

- saugoti biologinę įvairovę ir gyvybės palaikymo sistemas;
- saugoti vietinių gyventojų patirtį ir gyvenimo būdą, gerbti skirtingas žmonių religines ir kultūrines tradicijas.

Norint įgyvendinti JT numatytus tikslus, valdžios institucijos ir kiti visuomenės atstovai turi rasti pusiausvyrą tarp skirtingų, kartais akivaizdžiai prieštarinių, poreikių ir vertybių sistemų, todėl darnus turizmas turi atitikti tris tarpusavyje susijusius aplinkosauginius, ekonominius ir sociokultūrinius tikslus. JT pastebi, kad siekiant darnaus turizmo plėtros būtina, kad viešasis ir privatus sektoriai bendradarbiautų kaip partneriai.

Darnaus turizmo plėtrai daug dėmesio skyrė ir Europos sąjunga (ES). ES darnaus turizmo plėtros politika įgyvendinama Europos Komisijos komunikatais „Pagrindinės darnaus Europos turizmo gairės“ (2003), „Atnaujinta ES turizmo politika: tvirtesnės partnerystės Europos turizmo sektoriuje link“ (2006) ir „Darnaus ir konkurencingo Europos turizmo darbotvarkė“ (2007).

Kartais sudėtinga pasiekti pusiausvyrą tarp savarankiško turizmo vietovių vystymosi bei jų aplinkos apsaugos ir konkurencingos ekonominės veiklos plėtojimo. 2004 m. įkurtos Darnaus turizmo grupės veikla patvirtino, kad turizmo sąveika su aplinka ir visuomene gali būti kur kas glaudesnė nei bet kokios kitos ekonominės veiklos, nes turizmo vietovių vystymasis labai artimai susijęs su gamta, kultūrų išskirtinumu, socialine sąveika, vietos gyventojų saugumu ir gerove. Dėl šių savybių turizmas – pagrindinis tokių vietovių išsaugojimo ir vystymosi veiksnys, nes jis tiesiogiai padeda skleisti informaciją apie vietas ir skatina jų pajamas, o netiesiogiai įrodo ekonominę tokios paramos teikimo kitiems naudą.

Pasaulio tendencijos ir prioritetai keičiasi, todėl šiuo metu ypatingai svarbu, kad turizmo sektorius būtų konkurencingas ir darnus. Būtina pripažinti, kad ilgalaikėje perspektyvoje konkurencingumas priklauso nuo darnumo. Integruodami darnumo veiksnius į savo veiklą turizmo sektoriaus dalyviai išsaugos konkurencinį pranašumą.

Apibendrinant galima teigti, kad darnus turizmas skatina visus turizmo sistemos dalyvius daryti kuo mažesnę poveikį aplinkai ir vietinei kultūrai, siekiant vietos ekosistemų išsaugojimo, pajamų ir užimtumo didinimo. Darni turizmo plėtra yra pagrįsta šiais principais: išteklių taupymo ir teisingumo, matuojamo šių išteklių panaudojimo ir iš jų gautos naudos paskirstymo santykiu.

3.4. Pagrindiniai darnaus turizmo principai

Darnaus ir konkurencingo Europos turizmo darbotvarkėje nurodoma, kad norint pasiekti tinkamą gerovės, gamtos ir kultūrinės aplinkos poreikių, turizmo vietovių ir įmonių plėtros bei konkurencingumo pusiausvyrą, reikia integruoto ir holistinio strateginio metodo, kuriuo visos suinteresuotosios šalys siektų tų pačių tikslų. Pagrindas šios darbotvarkės tikslams – ekonominė gerovė, socialinė lygybė ir sanglauda, aplinkos ir kultūros apsauga. Siekiant šių tikslų, visų pirma, būtina darniai saugoti bei valdyti gamtos ir kultūros išteklius, kuo mažiau naudoti ir teršti turizmo vietovių išteklių, įskaitant atliekų gamybą. Be to, prie pokyčių būtina prisitaikyti, vadovaujantis bendruomenės interesais, siekti, kad paklausą mažiau įtakotų metų laikai, spręsti turizmo transporto poveikio aplinkai problemą, stengtis, kad turizmas būtų prieinamas visiems, ir gerinti darbo vietų turizmo sektoriuje kokybę. Dar vienas uždavinys – užtikrinti, kad turistai ir turizmo vietovių vietos bendruomenės būtų saugios. Saugumas – pagrindinė sėkmingos turizmo vystymo sąlyga.

Ekonominiai, socialiniai ir aplinkos apsaugos principai turi būti tarpusavyje subalansuoti, norint, kad būtų pasiekti ilgalaikiai darnaus vystymosi principai. Darnus turizmas parodo turizmo veiklos rezultatus ilguoju

laikotarpiu, kadangi vietovėse, kuriose vystoma socialinė, ekonominė, gamtinė ir kultūrinė aplinka, yra sukuriamą grynąją vertę.

5 lentelė. Darnaus turizmo vizija (Darbotvarkė XXI amžiui, 2002)

Ekonominė darna	Aplinkosauginė darna	Socialinė darna
<ul style="list-style-type: none"> Konkurencingos įmonės Darbo jėga ir kiti išteklių Ekonominė sanglauda ir gerovė Aukštas pelningumas ir didelės biudžeto pajamos 	<ul style="list-style-type: none"> Aplinkai draugiška gamyba ir vartojimas visoje turizmo grandinėje Turizmo veikla pagrįsta darnia gamtinių išteklių vadyba ir apsauga 	<ul style="list-style-type: none"> Darbo pasiūla (kiekybė, kokybė, įtraukimas, lygios galimybės) Kokybiškas turizmas (kokybės ir kainos santykis, pagarba lankytojų interesams) Socialinė sanglauda ir lygybė Turizmas visiems Pagarba ir etiškas elgesys su vietiniais gyventojais

Šie trys veiksniai daugeliu atvejų priklauso vienas nuo kito ir gali būti tiek vienas kitą stiprinantys, tiek ir tarpusavyje konkuruojantys, todėl darnus vystymasis sukuria tarp jų balansą.

Būdamas vienas iš didžiausių sektorių pasaulyje, turizmas gali padėti išspręsti pagrindines problemas. Turizmo sistemos stiprybės ir galimybės gali būti pabrėžiamos minimizuojant silpnybes ir grėsmes, jei turizmo daroma žala ir nauda suprantama pradinuose planavimo etapuose. Kiekvienai turizmo vietovei nuostoliai ir nauda yra skirtingi. Laikui bėgant, vietovės gali keistis, kai vyrauja priklausomybė nuo turizmo ir kitų vykdomų veiklų. Tačiau reiktų atkreipti dėmesį, kad turizmas gali turėti tiek teigiamus, tiek neigiamus aspektus (Ritchie ir Crouch, 2003).

Turizmas yra ekonomikos sistemos elementas, kuris privalo rūpintis ekonomikos gyvybingumu. Stipri ekonomika padeda šaliai, regionui ar miestui įgyti tam tikrą stimulą gerinti gyventojų gyvenimo kokybę. Maslow poreikių hierarchija patvirtina, kad nepaisant psichologinių poreikių tenkinimo (pavyzdžiui, pasirūpinimo maistu, pastoge ir sveikatos priežiūra), žmonės yra linkę turėti aukštesnių juos tenkinančių poreikių. Tai iš dalies paaiškina, kodėl trečiosios pasaulio šalys yra mažiausiai susirūpinusios aplinkos apsauga.

6 lentelė. Ekonominiai aspektai

Teigiami	Neigiami
<ul style="list-style-type: none"> Turizmas vietos gyventojams sukuria darbo vietas tiek turizmo sektoriuje, tiek su turizmu susijusiuose sektoriuose. Turizmas didina įmonių (apgyvendinimo paslaugos, maitinimo įstaigos, transporto, amatų ir gidų paslaugos) pelningumo lygį. Turizmas generuoja užsienio valiutą šalyje, kapitalą ir investicijas į vietos ekonomiką. Turizmas pajvairina vietinę ekonomiką, ypač kaimo vietovių, kuriose vyrauja nedidelis ar nepakankamas užimtumas žemės ūkyje. Dėl pagerintų verslumo galimybių bendruomenė aprūpinama paslaugomis ir prekėmis, kuriais nauji turizmo produktai. Dėl turistų didelių srautų, kuriems reikalingos tam tikros paslaugos ir prekės, didėja verslo bendruomenių užimtumas. Kelių sistema ir infrastruktūra gali būti finansuojama iš turizmo veiklos gautomis lėšomis. 	<ul style="list-style-type: none"> Turizmo sukurtos darbo vietos gali būti mažai apmokamos ir įdarbinami žemos kvalifikacijos darbuotojai. Kai turizmo vietovė tampa patrauklia, išauga nekilnojamojo turto kaina. Tai gali turėti įtakos turto mokesčių augimui, kurie yra nepalankūs vietiniams gyventojams. Gali atsirasti personalo apgyvendinimo problema. Jei turizmo vietovėje vyrauja sezoniskumo problema, tam laikotarpiui skiriamų lėšų dydis didėja. Sezono metu padidėjusi sveikatos ir policijos paslaugų paklausa didina išlaidas. Išpūstų kainų problema, kai vietinis verslas siekia gauti daugiau pelno ar padengti papildomų darbuotojų atlyginimus.

Turizmo strategijos turi siekti, kad gyventojų ekonominiai poreikiai būtų patenkinti ilgam laikotarpiui, ir jei tai yra įgyvendinama, tuomet šie aspektai turės teigiamos įtakos ekonominės darnos užtikrinimui:

- Naudą gauna visi.** Tiek nauda, tiek žala turėtų būti paskirstyta visoms suinteresuotoms šalims. Turizmo plėtra sąlygoja tai, kad kai kurie asmenys iš turizmo veiklos gauna daug naudos, tuo tarpu kitiems gyvenimo sąlygos tik pablogėja. Pavyzdžiui, dėl padidėjusių turistų srautų gali padidėti žemės ar gyvenamosios nuomos kainos. Tačiau reiktų nepamiršti ir to, kad turistai dažniausiai yra pasirengę mokėti daugiau už maitinimo ir kitas paslaugas.

- Vietinės darbo jėgos panaudojimas.** Kadangi turizmas sukuria darbo vietas, vietos gyventojai linkę remti turizmo plėtrą ir netgi toleruoja kai kurias neigiamą įtaką darančias pasekmes. Vietos gyventojai palankiai vertina mokymų programas, nes turizmas į regioną dažnai pritraukia žemos kvalifikacijos darbuotojus.

- **Darbo pastovumas.** Turizmas pasižymi sezoniškumu, todėl turi būti siekiama užtikrinti darbą ištisus metus. Pavyzdžiui, darbdaviai turėtų įdarbinti plataus profilio darbuotojus, kad jie ištisus metus galėtų dirbti skirtingus darbus. Darbdaviai, kurių veikla yra skirtinga, galėtų kooperuotis ir įdarbinti tuos pačius darbuotojus.

- **Darbo užmokestis.** Turizmas dažniausia yra traktuojamas kaip žemos kvalifikacijos darbuotojus įdarbinantis ir mažas pajamas surenkantis sektorius. Tačiau turizmas kuria ir dideles pajamas teikiančias darbo vietas, tokias kaip viešbučių vadovai, kvalifikuoti statybos darbuotojai, architektai, lėktuvų pilotai, verslininkai, valstybinių institucijų darbuotojai ir pan. Be to, turizmo sektoriuje yra galimybė kai kuriems darbuotojams pasididinti gaunamą darbo užmokestį, pavyzdžiui, gaunant arbatpinigius.

Gyvenimo kokybė turizmo vietovėje priklauso ne tik nuo ekonominės gerovės. Socialinio ir kultūrinio gyvenimo gyvybingumas taip pat padeda sukurti tokią aplinką, kurioje vietos gyventojai patiria pasitenkinimą. Turistų pagrindiniai kelionės motyvai yra troškimas pamatyti, patirti ir išmokyti kažką naujo. Tai yra susiję su turizmo vietovės sociokultūriniu gyvenimu. Nepaisant to, kad kultūrinio gyvenimo patyrimas dažniausiai būna dirbtinis, trumpalaikis, tačiau tai turi įtakos visuomenei ir jos kultūrai. Poveikis, atsirandantis tarp skirtingų kultūrų turistų ir vietos gyventojų, gali būti ilgalaikis ir trumpalaikis, teigiamas ir neigiamas. Todėl reikia suderinti vietos kultūrą ir atvykstančių turistų požiūrį bei vertybes.

7 lentelė. Socialiniai aspektai

Teigiami	Neigiami
<ul style="list-style-type: none"> • Remiantis darnaus turizmo plėtros principais, ekonomikos įvairovė gali padidinti bendruomenės gyvenimo kokybę. • Turizmo dėka kuriama rekreacinė infrastruktūra ir kultūros paslaugos, kuriomis gali naudotis ne tik turistai, bet ir vietos bendruomenės nariai. • Dėl turizmo veiklos gali būti kuriamos ir vystomos viešosios erdvės. • Turizmas stiprina vietinės bendruomenės pagarbą ir suteikia galimybę skirtingos kilmės žmonėms geriau vienas kitą suprasti ir bendrauti. • Turizmas stiprina vietinių gyventojų pasididžiavimą savo vietove. 	<ul style="list-style-type: none"> • Greitas turizmo augimas gali lemti nesugebėjimą patenkinti vietinių poreikių. • Paslaugų kokybė gali mažėti dėl per didelės paklausos. • Turizmas gali sukelti gyventojų perteklių ir eismo grūstis. Grūstys sukelia nepatogumų vietiniams gyventojams, todėl tai yra neigiamas poveikis vietos gyventojų gyvenimo kokybei. • Šiuikšlių, vandalizmo ir nusikaltimų problemos yra susijusios su turizmo plėtra, ir tai palaipsniui tampa vietinės bendruomenės atsakomybe. • Keliaudami žmonės kartu su savimi „atsiveža“ materialinį turtą ir laisvę. Ypač jaunieji vietos bendruomenės nariai tai pastebi, todėl tai gali turėti įtakos tradicinio bendruomenės gyvenimo būdo nykimui. • Turizmas gali turėti įtakos nusikaltimų skaičiaus padidėjimui. • Gali pasikeisti socialinės ir kultūrinės aplinkos autentiškumas. Pavyzdžiui, turistams organizuojant renginius gali būti iškraipomas bendruomenės autentiškumas, ir taip sukuriamas netikra nuomonė apie vietos bendruomenę. • Gyvenimo būdas gali būti sutrikdytas peržengiant vietinei bendruomenei priimtinas ribas.

Darnaus vystymosi principai užtikrinami turizmo plėtros strategijomis, kurios turi tinkamai įvertinti sociokultūrinius aspektus. Tai turėtų atspindėti turizmo vietovės vizijoje ir tiksluose, atsižvelgiant į vietos gyventojų vertybes ir idėjas.

8 lentelė. Kultūriniai aspektai

Teigiami	Neigiami
<ul style="list-style-type: none"> • Turizmas gali padidinti vietos kultūrinį sąmoningumą, bet ilgai gali jį iškraipyti. • Turizmas gali surinkti pajamas, kurias būtų galima skirti archeologinių vietovių, istorinių pastatų ir regiono išsaugojimui. • Dalinimasis kultūrinėmis žiniomis ir patirtimi gali būti naudingas bendruomenei ir turizmo vietovės svečiams; tai paskatintų atkurti vietines tradicijas ir amatus. 	<ul style="list-style-type: none"> • Vietinis jaunimas gali pradėti mėgdžioti turistų kalbėseną ir apsirengimo manieras. • Dėl spaudimo ir turizmo plėtros istorinės vietovės gali patirti nuostolius ir žalą. • Peržengiant turizmo vietai priimtinas ribas, ilgalaikė neigiama įtaka kultūrinėms tradicijoms ir vertybėms gali sunaikinti kultūrą.

Sprendimai, skirti mažinti neigiamus socialinius ir kultūrinius aspektus, tokius kaip nusikaltimų lygis, prostitucija, susvetimėjimas, kultūros sumenkinimas, susiskaldymas, tik parodo, kad reikia imtis darnių sociokultūrinių veiksmų įgyvendinimo.

Kiekvienai turizmo vietai aplinka yra itin svarbi. Dažniausiai unikali natūrali gamta yra pagrindinis turizmo traukos vietovės objekto pagrindas, pavyzdžiui Afrikos savana, Kanados uoliniai kalnai, Australijos koraliniai rifai,

Norvegijos fiordai, Pietų Amerikos atogrąžų miškai, Kuršių Nerija ir pan. Tokios vietovės, turėdamos nepaprastai gražų gamtinį paveldą, reprezentuoja gyvybingumu pasižymintį vietos turizmą, kur bet kokie neigiami veiksmai gali padaryti itin daug žalos. Vietos gyventojai turi daugiausiai galios saugoti tokias vietoves. Tačiau turizmas taipogi vaidina svarbų vaidmenį, nes jo dėka ne tik mažinama daroma žala aplinkai, bet ir teikiama ekonominė nauda, kuri sudaro galimybes rūpintis aplinka.

Kai kurios vietovės yra unikalios, pažeidžiamos ir neatstatomos, todėl nėra universalių metodų, kaip valdyti tiek teigiamą, tiek neigiamą turizmo daromą įtaką aplinkai. Problemoms spręsti reikalingi unikalūs sprendimai, dėl šios priežasties kiekviena turizmo vietovė privalo vystyti skirtingas darnaus turizmo plėtros strategijas, išsprąstas į aplinkosaugos „rėmus“. Tuo tarpu tiek su turizmo vietoje susijusios organizacijos, tiek kitos aplinka besirūpinančios įmonės turi dalintis atsakomybe.

9 lentelė. Aplinkos apsaugos aspektai

Teigiami	Neigiami
<ul style="list-style-type: none"> Gamtinis turizmas skatina našų žemės, kuri yra nereikšminga žemės ūkio veiklai, panaudojimą. Kuriami parkų ir gamtiniai draustiniai, ekologinė apsauga – gamtinio turizmo užtikrinimo pagrindas. Didesnis dėmesys skiriamas atliekų tvarkymui. Gali atsirasti didesnis sąmoningumas ir rūpestis aplinka. 	<ul style="list-style-type: none"> Gali atsirasti šiukšlių, erozijos, didelės nutekamojo vandens taršos ir atliekų tvarkymo sistemos problemos. Per greitas vystymosi procesas gali visam laikui pakeisti vietovės fizinę aplinką ir ekosistemą. Gali būti naikinamos jautrios vietovės, floros bei faunos arealai. Dėl didelių turizmo mastų ir prastos valdymo sistemos gali pablogėti parkų ir draustinių būklė. Spartesnis infrastruktūros nusidėvėjimas. Gali padidėti atliekų kiekis, vandens ir oro užterštumas.

Laikantis darnios aplinkos principų, turizmo sektorius turėtų vengti pernelyg supaprastintų prielaidų, kas sudaro aplinkai draugišką turizmą. Pavyzdžiui, ekoturistai lanko specialias ir dažniausiai nutolusias vietas, rūpinasi aplinka, renka šiukšles ir pan.

Taigi, kalbant apie darnaus turizmo ateitį, individualūs turizmo išteklių valdymo sprendimai turi būti priimami vis labiau įsisaugojant visus anksčiau paminėtus aspektus. To siekiant, reikia atitinkamos tęstinės turizmo plėtros, kur sprendimai, požiūris į plėtrą ir darnumo problemos būtų sprendžiamos derinant aplinkosaugos ir ekonomikos sritis. Norint suderinti pelno siekimo ir darnios aplinkos tikslus, turizmo sektorius kaip visuma turi būti paremtas skirtingu požiūriu į planavimą ir plėtrą.

Darnaus turizmo tikslams siekti būtini suderinti veiksmai, kuriuos galima vykdyti pasinaudojant tinkamomis viešosios politikos priemonėmis:

- darniai valdant turizmo vietas;
- integruojant darnų vystymąsi į įmonių veiklą;
- informuojant turistus apie darnų vystymąsi.

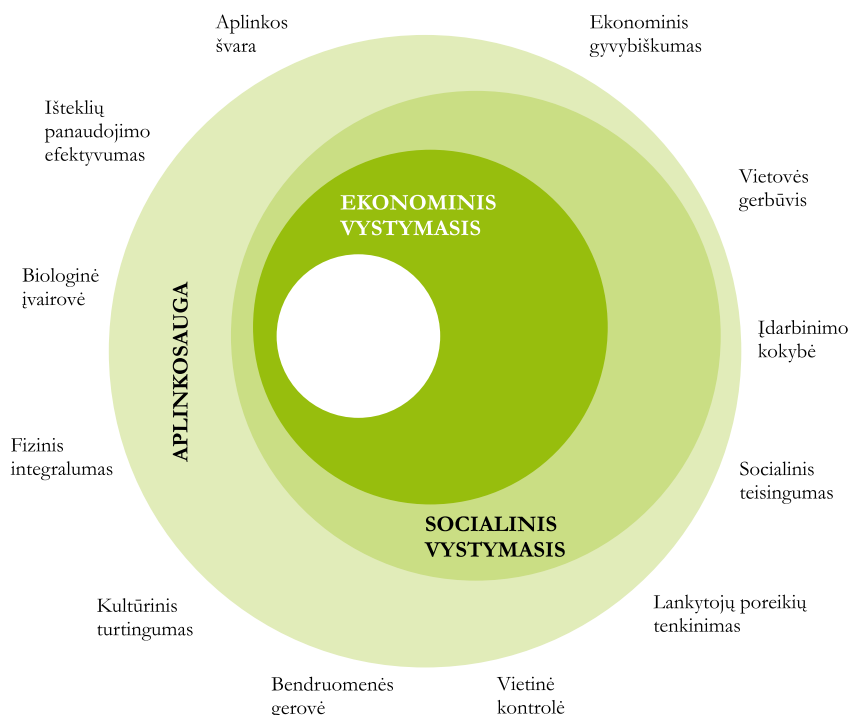
Darnus turizmo vietovių valdymas, ypač veiksmingai planuojant ir kontroliuojant erdvės ir žemės naudojimą bei priimant sprendimus dėl investicijų į infrastruktūrą ir paslaugas, itin svarbus turizmo vystymui. Siekiant užtikrinti, kad turizmo vystymosi mastas ir pobūdis sutaptų su vietos bendruomenių ir aplinkos poreikiais, darnus valdymas gali pagerinti ilgalaikius turizmo vietovės ekonominės veiklos rezultatus ir konkurencingumą. Tam reikia pagalbinės sistemos, kurioje dalyvautų visos regionų ir vietos suinteresuotosios šalys, ir veiksmingos struktūros partnerystei bei efektyviam vadovavimui remti.

Pagrindinė įmonių išlikimo sąlyga – būti konkurencingoms. Šio tikslo siekimas turėtų būti darnumo užtikrinimo proceso dalis, nes darnumas – vienas iš svarbiausių konkurencinių pranašumų. Todėl siekdamas užtikrinti ilgalaikį konkurencingumą, gyvybingumą ir klestėjimą, įmonės turėtų geriau nei anksčiau integruoti darnumo aspektus į visus sprendimų priėmimo ir valdymo būdus bei priemones. Šiame procese svarbus vaidmuo tenka verslo paramos tarnyboms ir asociacijoms.

Galiausiai, siekiant didelės pažangos reikėtų labiau ir nuosekliau atsižvelgti į paklausą – tiek laisvalaikio, tiek verslo rinkose. Turistams reikia padėti stiprinti gebėjimą rinktis darniu vystymusi pagrįstus sprendimus, todėl būtent informuotumas darnumo klausimais ir etika gali paskatinti turistus atsakingiau mąstyti ir elgtis. Jei vartotojai daugiau dėmesio kreiptų į darnumo aspektus, įmonės būtų priverstos parodyti suinteresuotumą ir veikti atitinkamai.

Darnaus turizmo plėtra numato visų suinteresuotų šalių dalyvavimą, stiprią politinę valdžią, užtikrinančią tinkamą atstovavimą ir gebėjimą susitarti. Darnus turizmas yra procesas, reikalaujantis nuolatinio poveikio stebėjimo ir prevencinių priemonių įdiegimo.

JT aplinkos programa ir PTO skatina visas šalis užtikrinti, kad jų politika ir veiksmai turizmo vystymo ir valdymo procesuose pilnai atitiktų darnaus vystymosi principus. Darnus turizmo vystymas yra susijęs su 12 ekonominės, socialinės ir aplinkos apsaugos įtakos tikslų.

3 pav. Darnaus turizmo vystymo tikslų ir pagrindinių principų santykis (UNEP ir WTO, 2005)

Ekonominis gyvybingumas. Šiuo tikslu siekiama užtikrinti tokias turizmo vietovių ir įmonių ekonominio gyvybingumo bei konkurencingumo sąlygas, kuriomis jos galėtų kuo ilgiau klestėti ir teikti ilgalaikę naudą. Sėkminga turizmo verslo veikla yra esminė sąlyga, kad šis sektorius suteiks apčiuopiamą naudą vietiniams gyventojams. Nors pasaulyje turizmo rinkos auga, tačiau daug įmonių kovoja dėl išlikimo. Pasaulyje, ypač besivystančiose šalyse, galima rasti daug pavyzdžių, kai darnių turizmo produktų projektai žlunga dėl to, kad trūksta ilgalaikio verslo planavimo ir vertinimo.

10 lentelė. Taikomos politikos kryptys ir priemonės

Priemonės	Tikslas
Rinkos supratimas	Siekiant suprasti vartotojų poreikius, rinkos tendencijas ir keliavimo įpročius tikslinga atlikti rinkos tyrimus (vietos ir užsienio rinkose).
Turistų poreikių tenkinimas	Siekiant, kad turistai sugrįžtų dar kartą ir rekomenduotų čia atvykti kitiems, būtina orientuotis į vietovės konkurencingumo vertinimą (kaina ir kokybė) ir reguliarią lankytojų atsiliepimų analizę.
Gera verslo aplinka	Verslo kultūra ir klimatas (teisinga mokesčių sistema), SVV bendradarbiavimas siekiant patekti į rinkas (kelionių organizatoriai, internetas), apsirūpinimas žmogiškaisiais ištekliais, geras pasiekiamumas (oro transporto kainos, kelių būklė, transporto priemonių pasirinkimo galimybės) ir telekomunikacijos.
Turizmo vietovės patrauklumas	Teigiamas ir pastovus įvaizdis (turizmo vietovės ar produkto prekinis ženklas, žiniasklaida ir marketingas), saugumas ir aplinka (sveikatos apsauga, informacijos kokybė, pagalba), aplinkos kokybė (gamtinės ir kultūrinės aplinkos patrauklumas).
Verslo rėmimas	Verslo paslaugų teikėjų vadybos ir rinkodaros įgūdžių ugdymas ar konsultavimas. Ypatingas reikalavimas ilgalaikiams tikslams – vengti priklausomybės nuo finansinės paramos.

Vietovės gerbūvis. Tikslas – maksimaliai padidinti turizmo indėlį į turizmo vietovių ekonomiką, įskaitant lankytojų išlaidas. Pagal darnaus vystymosi principus – ekonominė nauda turi būti užtikrinama tai vietai, kurioje yra patiriamos išlaidos. Kadangi vietos bendruomenės patiria su turizmo vystymu susijusias išlaidas (pavyzdžiui, kelių infrastruktūros gerinimas), svarbu, kad turizmo strategijos skatintų bendruomenės pajamų augimą. Tai susiję su turizmo verslo augimo užtikrinimu, turistų išlaidų didinimu ir pinigų nutekėjimo mažinimu. Vietovės gerbūvis garantuoja, kad turizmas bus integruotas į ekonomiką ir išvystytas kartu su kitais sektoriais. Taip pat labai svarbu vengti per didelės priklausomybės nuo turizmo tol, kol nėra įsitikinta, kad jis gali suteikti pastovias bei patikimas pajamas.

11 lentelė. Taikomos politikos kryptys ir priemonės

Priemonės	Tikslas
Pinigų nutekėjimo mažinimas	Pinigų nutekėjimas gali atsirasti dėl pelno grįžimo išoriniams investuotojams ar savininkams, dėl turizmo paslaugų paketo pirkimo ne turistinėje vietoje (pavyzdžiui, per tarptautinius turų operatorius) arba dėl to, kad turistai bei įmonės perka importuotas prekes. Antrojo ciklo nutekėjimas gali atsirasti, jei bendruomenėje uždirbtos pajamos išleidžiamos už jos ribų. Politika galima remti vietinį verslą (kai savininkai yra vietos gyventojai yra tikimybė, kad didesnė pelno dalis liks bendruomenėje), siekti, kad dalis bendrų kelionių išlaidų būtų gaunama vietoje (ne visas paslaugas parduoti per tarpininkus, bet naudoti interneto priemones), skatinti vietinės darbo jėgos panaudojimą.
Ryšių tarp verslų stiprinimas	Stiprinti ryšius tarp verslo dalyvių (sudarant vietinės pasiūlos grandinę), skatinti vietinės pasiūlos išteklių panaudojimą (turų operatoriai turi panaudoti tuos turizmo produktus, kurie yra labiausiai pelningi vietos bendruomenei, naudoti vietinius produktus, mažinti importuotų prekių naudojimą), jungimosi į tinklus skatinimas (galima sukurti tinklus tarp panašių paslaugų teikėjų).
Įtaka turistų išlaidoms	Vietinį gerbūvį gali sustiprinti su paklausa susieta politika, siekiant pritraukti didesnių išlaidų rinkas (kai kurių šalių turistai išleidžia daugiau nei kiti), pratęsti buvimo vietoje trukmę ir padidinti jo išlaidas (siekti, kad turistas atvyktų pakartotinai ar vietoje būtų ilgesnį laiką), skatinti vietinių produktų pirkimą (maistas, gėrimai, rankdarbiai).

Įdarbinimo kokybė. Šis tikslas padidina turizmo srityje sukurtų darbo vietų skaičių ir kokybę, įskaitant apmokėjimo lygį, darbo sąlygas ir galimybę įsidarbinti visiems be lytinės, rasinės, neįgalumo ar kitos diskriminacijos. Darbo vietų sukūrimas yra vienas iš svarbiausių turizmo indėlių į vietos bendruomenės gyvenimo kokybės gerinimą. Tačiau vis dėlto turizmo sektoriuje yra pakankamai daug problemų – mažai apmokamos darbo vietos, prastos darbo sąlygos, vyraujantis sezoninis darbas, didelė darbuotojų kaita. Darbo sąlygų gerinimas gali pakelti darbo kokybę, išlaikyti personalą, pasiekti didesnę efektyvumą ir produktyvumą. Darbo sąlygų gerinimo rezultatas – personalo ir vartotojo santykiai gali padidinti pasitenkinimą bendra atostogų patirtimi.

12 lentelė. Taikomos politikos kryptys ir priemonės

Priemonės	Tikslas
Įdarbinimo galimybių didinimas ir darbo pilnu etatu bei ištisus metus skatinimas	Didžiausias prioritetas turi būti teikiamas stabilų, pastovių ir pilno etato darbo vietų kūrimui. Pagrindinė problema – sezoniškumas, todėl turi būti rengiamos strategijos sezoniškumo mažinimui (į kokias rinkas orientuojamasi ne sezono metu, renginių organizavimas ne sezono metu, pasilinksminimo vietų darbo laiko prailginimas).
Darbo įstatymų užtikrinimas ir vykdymas	Teisingumo principai užtikrina geras įdarbinimo sąlygas, skatina ekonominę bei socialinę gerovę, gerina pragyvenimo standartus ir poreikių tenkinimo galimybes.
Įmonių skatinimas aprūpinti darbuotojus įgūdžių tobulinimo programomis ir karjeros galimybės	Aukštos kvalifikacijos ir lojali darbo jėga yra didelis įmonės turtas (darbuotojų mokymai, kvalifikacijos kėlimas, bendradarbiavimas su valstybinėmis ir profesinėmis mokyklomis tobulinant jų standartus).
Rūpinimasis darbo vietas praradusiais darbuotojais	Darbo sutartyse turi būti nustatytos sąlygos dėl sutarties nutraukimo. Turizmo sektorius yra labai pažeidžiamas daugelio krizių rūšių (ligos, gamtinės katastrofos, terorizmas, karas).

Socialinis teisingumas. Tikslas – teisingai paskirstyti ekonominės ir socialinės turizmo veiklos rezultatus vietos bendruomenėje, įskaitant tobulinimosi galimybes, pajamas ir paslaugas neturintiems gyventojams. Turizmo sektorius sudaro palankias sąlygas pajamų neturintiems žmonėms, nes kuria daug darbo vietų ir įdarbina gana žemus reikalavimus atitinkančią darbo jėgą.

13 lentelė. Taikomos politikos kryptys ir priemonės

Priemonės	Tikslas
Galimybių užsidirbti neturintiems žmonėms sudarymas	Neturtingi žmonės dažnai pasiekia turistus ir stengiasi iš jų užsidirbti prekiaudami gatvėse, suteikdami gidų paslaugas, pigaus apgyvendinimo paslaugas ir kt. Tokią veiklą galima remti didinant pajėgumus, orientuojantis į kokybę, licencijų išdavimą, geresnės informacijos turistams suteikimą.
Pajamų iš turizmo panaudojimas socialinių programų paramai	Pajamos iš turizmo gali būti panaudojamos socialinėms problemoms spręsti ir netiesiogiai remti skurdžius žmones. Fondai gali būti sudaromi iš tokių lėšų: savanoriškas turistų ar turizmo įmonių aukojimas (finansavimas), įskaitant pagalbą. Turizmo vietovėje galima investuoti į tokias paslaugas kaip vandens ar elektros tiekimas, medicininė pagalba. Tai gali suteikti didelę pridėtinę vertę skurdžioms bendruomenėms.

Turistų poreikių tenkinimas. Turistams reikia suteikti saugius, poreikius tenkinančius potyrius, pasiekiamus visiems (be lytinės, rasinės, neįgalumo ar kitos diskriminacijos). Socialinis aspektas ir teisingumo principai yra susiję su darniu vystymusi, todėl turėtų būti taikomi tiek turistams, tiek vietos gyventojams.

14 lentelė. Taikomos politikos kryptys ir priemonės

Priemonės	Tikslas
Galimybių suteikimas visiems	Turizmo paslaugos ir infrastruktūra turi būti prieinama visiems (neįgaliams žmonėms, šeimoms su mažais vaikais ir t.t.). Į tai turi būti atsižvelgiama projektuojant pastatus, aikšteles, įvertinant viešojo transporto pasiekiamumą ir informacijos suteikimą.
Galimybių atostogauti sukūrimas ekonomiškai ir socialiai neįgaliams žmonėms	Mažos pajamos ar kitos socialinės problemos daugeliui žmonių nesuteikia galimybių pasinaudoti atostogomis. Žmonės, neturintys automobilių, taip pat dažnai neturi galimybių nuvykti į turizmo vietas, kurios nepasiekiamos viešuoju transportu.
Rūpinimasis lankytojais	Būtina rūpintis turistų saugumu (vietovėse ar įmonėse) – tai priešgaisrinė apsauga, sveikata ir higiena, pasiruošimas katastrofoms, apsauga nuo nusikaltimų ir terorizmo.
Lankytojo poreikių tenkinimo ir patirties kokybės kontrolė	Turi būti organizuojamos turistų apklausos ir svečių atsiliepimai.

Vietinė kontrolė. Tikslinga įtraukti vietos bendruomenes ir sudaryti galimybes joms dalyvauti, konsultuojantis su kitomis suinteresuotomis pusėmis, planuojant bei priimant sprendimus apie jų regiono turizmo vadybą ir vystymą. Turizmo projektai, tiesiogiai įtraukiantys vietos bendruomenę į planavimo bei įgyvendinimo procesus, dažnai duoda daugiau naudos pačiai turizmo vietai.

15 lentelė. Taikomos politikos kryptys ir priemonės

Priemonės	Tikslas
Vietos bendruomenių įtraukimas	Svarbu pilnai įtraukti vietos bendruomenę kuriant turizmo strategijas ir planus, didinti jų įtaką priimant vietovės turizmo plėtros sprendimus.
Palankesnių sąlygų vietinių sprendimų priėmimui sudarymas	Turėtų būti siekiama sustiprinti vietinės valdžios institucijų pajėgumus bei tobulinti jų žinias apie darnų turizmą, didinti viešąjį susirūpinimą dėl turizmo daromos įtakos bendruomenėms, įtraukti bendruomenes į darnaus turizmo indikatorių sistemos vystymą bei palaikymą, užtikrinti, kad vietovėje būtų suteikiama objektyvi ir suprantama informacija apie siūlomus turizmo vystymo būdus.
Specifinių vietinių tradicinių bendruomenių padėties taikymas atsižvelgiant į vietos valdymo būdus	Vietinės bendruomenės gali būti unikalioje ir pažeidžiamoje vietovėje, kai turizmas gali stipriai įtakoti jų kultūrą ir gyvenimo būdą. Todėl svarbu vietinės bendruomenės įtraukti į sprendimų priėmimo procesą.
Vietos žmonių teisių dėl žemės nuosavybės garantijos	Suteikia galimybę savo vietovėje kontroliuoti turizmą. Ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas pagarbai vietos gyventojų tikėjimui ir tradicijoms.

Bendruomenės gerovės. Tikslas – palaikyti ir gerinti vietos bendruomenės gyvenimo kokybę, įskaitant socialines struktūras, priėjimo prie išteklių patogumus, išvengiant bet kokių socialinės degradacijos bei išnaudojimo formų.

16 lentelė. Taikomos politikos kryptys ir priemonės

Priemonės	Tikslas
Lankytojų srauto, laiko ir vietos suderinimas	Teigiama ar neigiama vietinių bendruomenių reakcija į turizmą priklauso nuo per didelio turistų srauto vietovėje ir nuo turistų skaičiaus santykio su vietos gyventojų skaičiumi. Politika turėtų būti siekiama išlaikyti optimalų turistų skaičių, numatant bendruomenės reakciją ir naudojant tinkamus indikatorius (turistų ir eismo srautai, vietos gyventojų skundų skaičius ar taršos lygis).
Per didelio srauto apkrovos mažinimas	Per didelio srauto apkrova, ypač piko metu, kurią sukelia turistų ir jų transporto priemonės, gali tapti pagrindine grėsme bendruomenės gerovei. Ją galima valdyti naudojant rinkos ir kainų nustatymo technologijas, valdant paklausą ir mažinant sezoninį skatinant nesezonines keliones, gerinant eismo organizavimą (pvz., kruizinių laivų atvykimo reguliavimas).
Tikslus turizmo įmonių bei infrastruktūros planavimas ir valdymas	Išankstinis turizmo vietovių paslaugų poreikio numatymas gali turėti didelę reikšmę bendruomenės gyvenimui. Infrastruktūros planavimas, transportas, vandens ir elektros energijos tiekimas turėtų tenkinti ne tik turistų, bet ir vietos gyventojų poreikius. Papildimais turėtų būti prieinami tiek turistams, tiek gyventojams.
Abipusio gyventojų ir turistų patogumų ir paslaugų naudojimo skatinimas	Lygios galimybės turistams ir vietos gyventojams. Turistų išlaidos gali paveikti ir bendruomenei reikalingų paslaugų gyvybiškumą (parduotuvės ar kino salės).
Turistų elgesio derinimas prie vietos bendruomenių poreikių	Problemas sukelia pavieniai turistai ar jų grupių elgesys. Sprendimo būdai – tinkamo policijos darbo palaikymas, šiukšliadėžių išdėstymas, informacinės lentos keliomis kalbomis, turisto elgesio normų reguliavimas (keliamas triukšmas, šiukšlinimas).

Kultūrinis turtingumas. Turizmas gali būti pagrindinė priemonė istorinio bei kultūrinio paveldo išsaugojimui, stimuliuojanti menus, amatus ir kitas kūrybines veiklas bendruomenėse. Kultūrinių skirtumų tarp skirtingų tautų bei žmonių pripažinimas yra pagrindinis darnaus vystymosi principas. Suteikdamas pajamų šaltinį, paremtą vietine kultūra, turizmas skatina vietos bendruomenės dar labiau vertinti savo kultūros paveldą.

17 lentelė. Taikomos politikos kryptys ir priemonės

Priemonės	Tikslas
Kultūrinio bei istorinio paveldo išsaugojimas	Istorijos ir kultūros sritys daugelyje šalių yra pagrindinis turistų traukos elementas. Jų išsaugojimas labai priklauso nuo pajamų, gaunamų iš turistų ir lankytojų.
Darbas su bendruomenėmis propaguojant kultūrą bei tradicijas	Didesnio vietinės kultūros pripažinimo ir supratimo galima pasiekti tobulinant informacijos kokybę ir gerinant santykius tarp turistų ir vietos gyventojų.

Fizinio integralumo tikslu siekiama palaikyti ir gerinti miesto ir kaimo kraštovaizdžių kokybę, vengti aplinkos fizinės bei vizualinės degradacijos. Fizinio nuvertėjimo problemą gali sukelti augmenijos pokyčiai arba jūsus transporto infrastruktūra.

18 lentelė. Taikomos politikos kryptys ir priemonės

Priemonės	Tikslas
Užtikrinimas, kad naujų turizmo sričių vystymas atitinka vietinės aplinkos sąlygas	Daugelyje regionų reikėtų vengti naujos infrastruktūros, siekiant išlaikyti vietovės natūralumą (kartais su turizmo vystymu susijusi politika turėtų palaikyti egzistuojančių pastatų ir anksčiau naudotų sričių pakartotinį naudojimą ar atstatymą, o ne naujų pastatų statybas natūralios gamtos regionuose). Nauji objektai turėtų būti išdėstyti atsižvelgiant į fizinį žemės paviršių, augmeniją ir sąsajas su egzistuojančiomis urbanistinėmis struktūromis (reikia siekti optimalaus atvirų ir medžiais padengtų plotų išlaikymo santykio, naujų statinių aukštis turėtų atitikti aukštingumo reikalavimus), jūros pakrantėse ir šalia ežerų esančiose gyvenvietėse gali atsirasti būtinybė nustatyti ribas naujų pastatų statybai (minimalus atstumas nuo pakilusio vandens lygio, apsaugos zonos ir kt.), dėmesys turėtų būti skiriamas plėtos kokybei ir detalėms (naujų pastatų architektūra turi derėti prie kraštovaizdžio) bei ilgalaikiam pastatų ir objektų naudojimui.
Fizinės turistų daromos įtakos mažinimas	Fizinį aplinkos nusidėvėjimą gali lemti turistų veikla. Įtakoti aplinką gali visos turizmo rūšys. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad dėl per didelio vietovės populiarumo atsiranda erozija, jūrinių gamtinių išteklių (pvz., koralų rifų) žalojimas nardant ar plaukiojant valtimis, aplinkos degradacija dėl šiukšlių, tyčinė žala (pvz., graffiti). Šias problemas galima išspręsti strategijomis ir veiksmais, susijusiais su lankytojų skaičiaus reguliavimo priemonėmis, mažinančiomis turistų srautą ir nukreipiančiomis juos į atsparesnius regionus, edukacine veikla, elgesio kodeksų vystymu ir t.t.
Kaimo ir miesto kraštovaizdžių, kaip turizmo išteklių, aukštos kokybės palaikymas	Netinkamų pastatų statybos kontrolė, naudingųjų iškasenų gavybos ar miško kirtimų kontrolė, tradicinių kaimo kraštovaizdžių palaikymas, nepageidaujamų elementų (pvz., elektros laidai) poveikio mažinimas, reklamos ar ženklų per didelis kiekis.

Biologinė įvairovė. Tikslas – remti gamtinių regionų, arealų ir laukinės faunos bei floros išsaugojimą, sumažinti jiems daromą žalą. Tai sritis, kurioje teigiamas ir neigiamas turizmo poveikis gali būti jaučiamas labiausiai. Pavyzdžiui, turizmo plėtos jūros pakrantės zonose padariniai – gyventojų skaičiaus sumažėjimas ar suniokotos kopos. Visos ekosistemos (kalnai, dykumos, drėgni atogrąžų miškai, pelkės) turi savo specifinius bruožus, kuriuos reikia apsvaistyti planuojant turizmo veiklą. Kita vertus, pajamos iš turizmo yra labai svarbios finansuojant daugelio nacionalinių parkų, rezervatų ar kitų saugomų teritorijų išlaikymą.

19 lentelė. Taikomos politikos kryptys ir priemonės

Priemonės	Tikslas
Darbas su nacionaliniais parkais ir kitomis apsaugos zonomis	Visų saugomų teritorijų nustatymas ir valdymas sukuria galimybę stiprinti apsaugą nuo neigiamos turizmo įtakos, todėl būtina akcentuoti darnųjį turizmą, kuris kelia lankytojų sąmoningumą. Daugelyje šalių valdžios institucijos, atsakingos už nacionalinius parkus ir saugomas teritorijas, pastaraisiais metais labai susidomėjo turizmu kaip galimu pajamų šaltiniu, kuris sudaro galimybes darniai gyvensenai parkuose gyvenančioms bendruomenėms (leidimai į parkus, bendradarbiavimas su privačiais operatoriais, prisidedančiais prie išsaugojimo ir vietovės valdymo, bendruomenių ir vartotojų naudos).
Ekoturizmo skatinimas	Pagal apibrėžimą, ekoturizmas yra turizmo forma, pripažįstanti gamtą puoselėjančias keliones, remiančias aplinkos išsaugojimą ir subalansuojančias vietinių žmonių gerovę. Būtina užtikrinti, kad „ekoturizmu“ pristatomi produktai iš tiesų atitiktų šį pavadinimą.
Žemės savininkų skatinimas užsiimti darniu žemės valdymu	Daugelyje pasaulio vietovių žemių savininkai (ūkininkai ar bendruomenės) tiesiogiai ir netiesiogiai gali gauti papildomas pajamas iš turizmo (apgyvendinimas ir maisto produktai).
Žalingos turizmo įtakos gamtiniam paveldui mažinimas	Tiksli turizmo vystymo kontrolė yra svarbus kriterijus siekiant išvengti žalos aukštos vertės kraštovaizdžio teritorijose ir ten, kur biologinė įvairovė yra ypač pažeidžiama. Todėl turi būti siekiama sumažinti turistų daromą žalą aplinkai (žinių suteikimas, turistų ir lankytojų srautų valdymas, siekiant lankytojų skaičiaus ir elgesio kontrolės).
Žinių apie biologinę įvairovę suteikimas lankytojams	Turistų skatinimas pripažinti ir suprasti jų lankomų vietovių gamtos paveldą padėtų išvengti neigiamos įtakos ir skatintų paramą aplinkosaugai. Galimi veiksmai – aukštos kokybės gidų paslaugos (kur įmanoma, galima įtraukti vietinius gyventojus), lankytojų centrai, informacijos suteikimas, edukacinė veikla.

Išteklių panaudojimo efektyvumas. Siekiama mažinti retų ir neatstatomų išteklių naudojimą vystant bei įgyvendinant turizmo galimybes bei paslaugas. Darnaus vystymosi ateitis priklauso nuo išteklių valdymo, siekiant užtikrinti jų egzistavimą ateities kartoms, todėl turime rūpintis žeme, geriamuoju vandeniu, miškais, iškaskomis ir energetiniais ištekliais.

20 lentelė. Taikomos politikos kryptys ir priemonės

Priemonės	Tikslas
Turizmo plėtros planavimas atsižvelgiant į išteklius	Būtinai integruotas planavimas (įskaitant vandens ir energijos tiekimą).
Vandens sunaudojimo turizmo sektoriuje mažinimas	Vandens sąnaudos turizmo sektoriuje yra didelės. Besivystančiose šalyse vienas turistą per dieną gali sunaudoti 10-15 kartų daugiau vandens negu vietos gyventojas. Galimos priemonės – riboti daug vandens sunaudojančias pramogas (vandens parkai, baseinai, dirbtinio sniego patrankos), kur įmanoma, vandenį naudoti pakartotinai (parkų ar sodų drėkinimas), skatinti efektyvių vandens naudojimo technologijų įrengimą (mažos srovės dušai) ir įtikinti lankytojus vandenį naudoti atsakingai.
Energijos iš neatsinaujinančių šaltinių sąnaudų mažinimas	Skatinti turizmo paslaugoms naudoti tokias konstrukcijas ir medžiagas, kurios didintų izoliaciją ir gamtinės šilumos, šviesos ir ventiliacijos naudojimą, būtina skatinti įmones gaminti savo energiją.

Priemonės	Tikslas
Žemės ir žaliavų efektyvaus naudojimo turizmo vystymo srityje užtikrinimas	Nors vietinių žaliavų naudojimas gali pagerinti kokybę ir savitumą, kuriant turizmo paslaugas reikėtų vengti natūralių medžiagų (medienos, akmens, smėlio) didelių sąnaudų.
Mažinimo, daugkartinio naudojimo ir perdirbimo svarbos supratimo skatinimas	Nereikalingų pakuočių naudojimo mažinimas ir turizmo srityje naudojamų produktų perdirbimas (popierius ar stiklas).

Aplinkos švara. Šiuo tikslu siekiama mažinti didėjančią oro, vandens ir žemės užterštumą bei atliekų apimtį, kurias įtakoja turizmo sistemos dalyviai (turizmo įmonės ir turistai).

21 lentelė. Taikomos politikos kryptys ir priemonės

Priemonės	Tikslas
Skatinimas naudoti ekologiškesnį transportą	Transportas, ypač lėktuvai ir lengvieji automobiliai, yra vienas didžiausių aplinkos taršos šaltinių turizmo srityje, o traukiniai ir vandens transportas mažiau teršia aplinką.
Aplinkai žalą darančių priemonių naudojimo mažinimas	Aplinkai žalą daro chemikalų naudojimas, nešvarumų nutekėjimas į jūras bei upes. Neigiamą poveikį aplinkai gali sukelti valymo priemonės, kuras, dažai, baseinuose naudojami chloro produktai.
Atliekų mažinimas	Turi būti siekiama atliekų mažinimo ir tinkamo jų sutvarkymo.

Valdžios institucijos į šiuos darnaus turizmo tikslus turėtų atsižvelgti darnaus turizmo planavimo procesuose.

Pavyzdžiui, Nacionalinėje Norvegijos turizmo strategijoje akcentuojama, kad gamtos ir kultūros paveldas yra pagrindinis šalies turtas, todėl valdžios institucijos prioritetą teikia darniam nacionalinių parkų, kraštovaizdžių ir draustinų vystymui. Pagal Norvegijos įstatymus šie ištekliai yra prieinami visiems, netgi jei tai yra privati nuosavybė. Šios strategijos priemonėmis siekiama pritraukti tuos turistus, kurie rūpinasi gamta ir kultūra, o turizmui jautriose vietovėse atvykstančių turistų skaičių numatoma riboti. Taip pat Norvegija numato sumažinti anglies ir azoto išmetimų kiekį, todėl didelis dėmesys skiriamas transporto sistemai (laivams ir geležinkeliams). Norvegija yra viena iš nedaugelio valstybių, apmokestinusių vietinę oro ir kruizinių laivų sistemą.

Kadangi vietos bendruomenės reakcija į turizmą priklauso nuo vietos gyventojų ir turistų skaičiaus santykio, palyginimui pateikiame turistų ir gyventojų skaičiaus santykį Lietuvos kurortuose ir kurortinėse teritorijose.

22 lentelė. Kurortų ir kurortinių teritorijų turistų ir gyventojų skaičiaus santykis, 2008 m.

Kurortas / kurortinė teritorija	Gyventojų skaičius, tūkst.	Turistų sk. apgyvendinimo įstaigose, tūkst.	Gyventojų ir turistų skaičiaus santykis
Birštono sav.	5,3	22,7	1 / 4,3
Neringos sav.	3,4	61,7	1 / 18,2
Palangos m. sav.	17,6	199,7	1 / 11,4
Druskininkų sav.	24,3	197,8	1 / 8,1
Anykščių r. sav.	32,1	7,1	1 / 0,2
Ignalinos r. sav.	20,2	16,8	1 / 0,8
Trakų r. sav.	36,1	50,6	1 / 1,4
Zarasų r. sav.	7,8	5,0	1 / 0,6

Anykščių rajono savivaldybėje, lyginant su kitais kurortais ir vietovėmis, turistų skaičiaus santykis su gyventojų skaičiumi yra mažiausias, todėl bendruomenės reakcija į turizmo plėtrą turėtų būti teigiama.

Valdžios institucijos ir kiti turizmo sistemos dalyviai turi siekti subalansuoti pagrindinius darnaus turizmo principus – ekonominę ir socialinę vystymąsi, aplinkos apsaugą – atsižvelgdami į turizmo vietovės išskirtinumą ir situaciją (pajūrio zona, saugoma teritorija, bedarbystės lygis ir t.t.). Pavyzdžiui, jei turizmo vietovė pasižymi natūraliais gamtiniais ištekliais ir sėkmingai vysto konkurencingus sveikatos turizmo (SPA) produktus, turistų skaičius gali išaugti ir dešimtis kartų viršyti vietos gyventojų skaičių, rekomenduotume rengti darnaus turizmo strategiją. Turėtų būti numatyta ilgalaikė turizmo vietovės vizija, atsižvelgiant į šiuos darnaus turizmo tikslus: ekonominę gyvybingumą, vietovės gerbūvį, įdarbinimo kokybę, socialinę teisingumą, turistų poreikių tenkinimą, vietinę kontrolę, bendruomenės gerovę ir, žinoma, išteklių panaudojimo efektyvumą.

3.5. Darnaus turizmo rūšys

Turizmo rūšys – tai kelionių kategorijos, kurios skiriasi savo tikslais ir turiniu: ekoturizmas, kultūrinis turizmas, gydomasis turizmas, dalykinis turizmas, poilsio turizmas ir kt. Turizmo rūšys skirstomos pagal turistų kelionės tikslą, pavyzdžiui, dalykinis turizmas, ekologinis turizmas, gydomasis turizmas, gamtos ar istorijos mėgėjų turizmas, kaimo turizmas, konferencijų turizmas, kultūrinis turizmas ir pan. Darnaus turizmo vystymo gairės ir vadybos praktika yra pritaikoma visoms turizmo formoms ir visų rūšių turizmo vietovėms, taip pat masiniam turizmui bei įvairiems savo nišą suradusiems turizmo segmentams. 4 paveiksle matyti, kad darnus turizmas apima visas turizmo rūšis.

4 pav. Darnus turizmas ir turizmo rūšys

Dažnai su darniu turizmu siejamos sąvokos – „žaliasis turizmas“, ekoturizmas ir kaimo turizmas.

„Žaliasis turizmas“ – istoriškai suformuotas apibrėžimas, nusakantis keliavimą rūpinantis aplinkos apsauga, bet neteikiantis tiek daug dėmesio kultūriniais ir ekonominiais aspektams. Šiandien visi darnaus turizmo principai vis daugiau įtraukiami į „žaliojo turizmo“ apibrėžimus.

Ekoturizmas – taip pat žinomas kaip ekologinis turizmas. Tai vienas iš darnaus turizmo pogrupių, kur pagrindinis dėmesys skiriamas ekologijai. Apima vietoves, kuriose pagrindinės veiklos susijusios su flora, fauna ir kultūros paveldu. Ekoturizmas nėra tapatus darniam turizmui. Tai atskiras turizmo produktas, kuris apima turizmą gamtinėse vietovėse, panaudojant gamtos išteklius ir kultūros paveldą, pozityviai remiant aplinkosaugą ir vietos bendruomenes, dažniausiai organizuojamas mažoms vartotojų ir lankytojų grupėms (pavyzdžiui, paukščių stebėjimas).

Kaimo turizmas – tai tikslinga žmonių kelionė į kaimo vietoves ir laikinas gyvenimas sodybose.

Kiekviena turizmo rūšis gali būti vystoma darniai ir nedarniai, tačiau beveik visais atvejais poveikis priklauso nuo vystymo, veiklos vietos ir pobūdžio. Darnaus vystymosi požiūriu skirtingos produktų ir turizmo rūšys turi skirtingas silpnybes ir stiprybes.

23 lentelė. Turizmo rūšių potencialūs privalumai ir trūkumai darnaus vystymosi požiūriu (PTO ir JT)

Rūšis	Privalumai	Trūkumai
Ekoturizmas	<ul style="list-style-type: none"> Didėjantis rinkos susidomėjimas Visi ekoturizmo produktai iš principo turi būti specializuotai sukurti minimizuoti poveikį aplinkai ir aplinkosaugos bei bendruomenių paramai Tinkamas jautrioms/ saugomoms vietovėms 	<ul style="list-style-type: none"> Išdėstymas natūraliose vietovėse ir galimai senosiose vietinėse bendruomenėse sukelia nepageidaujamo poveikio grėsmę Galimybė pažeisti patį terminą „ekoturizmas“ neužtikrinant pozityvaus poveikio Patrauklumas lankytojams dažnai sezoninio pobūdžio.
Kurortų turizmas	<ul style="list-style-type: none"> Daug darbo vietų Verslo ir vadybos įgūdžiai Finansinis stabilumas Galimybė investuoti į aplinkosauginę vadybos sistemas ir naujas technologijas Rinkos asortimento išplėtimo ir sezoniškumo mažinimo galimybės Galimybė priimti didelius turistų srautus 	<ul style="list-style-type: none"> Didelis žemės išteklių poreikis Potencialiai didelis ekologinis poveikis Gali būti nesusiję su vietos bendruomene Potencialiai didesnės ekonominio išnaudojimo galimybės, pvz., pelno išvežimas Anonimiškumas ir autentiškumo stoka Galimas bendruomenės ar aplinkos išnaudojimas ir vietinės įtakos stoka Galima ilgalaikio išpareigojimo vietiniam regionui stoka
Aktyvus turizmas	<ul style="list-style-type: none"> Didėjantis rinkos susidomėjimas Stipri rekreacinė nauda Sezono pratęsimo galimybė Galimybė generuoti naują turistinę veiklą nuošaliuose kaimo vietovėse Aplinkai nekenksmingos veiklos – dviračiai, pėsčiųjų žygiai 	<ul style="list-style-type: none"> Neteisingai valdomas/ kontroliuojamas gali būti labai kenksmingas aplinkai Potencialios grėsmės lankytojų saugumui
Kultūrinis turizmas	<ul style="list-style-type: none"> Remia paveldo ir kultūros turtų apsaugą Sezono pratęsimo galimybė Didina lankytojų sąmoningumą 	<ul style="list-style-type: none"> Sudėtinga apibrėžti patį terminą Neteisingai organizuojant atsiranda galimybė pažeisti paveldo objektus

Valdžios institucijų, kartu ir privataus sektoriaus, tikslas turėtų būti turizmo produktų potencialių silpnybių mažinimas ir stiprybių rėmimas bei palaikymas. Taigi, darnaus vystymosi principai turėtų būti taikomi nepaisant to, kokia yra turizmo rūšis, kokia turizmo vietovė ar turizmo produktas yra vystomi.

4. DARNAUS TURIZMO PRINCIPŲ TAIKYMAS TURIZMO VIETOVĖSE

4.1. Darnus turizmo vietovių valdymas

Norint sėkmingai siekti darnaus turizmo tikslų, būtini suderinti veiksmai, kuriuos galima vykdyti pasinaudojant tinkamomis viešosios politikos priemonėmis: darniai valdant turizmo vietas, darnų vystymąsi integruojant į įmonių veiklą ir apie jį informuojant turistus.

Darnus turizmo vietovių valdymas yra itin svarbus turizmo vystymui, ypač veiksmingai planuojant ir kontroliuojant erdvės, žemės naudojimą bei priimant sprendimus dėl investicijų į infrastruktūrą ir paslaugas. Užtikrinant, kad turizmo vystymosi mastas ir pobūdis sutaptų su vietos bendruomenių ir aplinkos poreikiais, darnus valdymas gali pagerinti ilgalaikius turizmo vietovės ekonominės veiklos rezultatus ir konkurencingumą. Tam reikia pagalbinės sistemos, kurioje dalyvautų visos regionų ir vietos suinteresuotosios šalys, bei veiksmingos struktūros partnerystei ir efektyviam vadovavimui remti.

Pagrindinė įmonių išlikimo sąlyga – būti konkurencingomis. To siekiant, visi veiksmai turėtų būti darnumo užtikrinimo proceso dalis, nes darnumas – vienas iš svarbiausių konkurencinių pranašumų. Todėl įmonės turėtų geriau nei anksčiau integruoti darnumo aspektus į visus sprendimų priėmimo ir valdymo būdus bei priemones. Šiame procese svarbus vaidmuo teks verslo paramos tarnyboms ir asociacijoms.

Galiausiai, siekiant didelės pažangos reikėtų labiau ir nuosekliau atsižvelgti į paklausą – tiek laisvalaikio, tiek verslo rinkose. Turistams reikia padėti vystyti ir stiprinti gebėjimą rinktis darniu vystymusi pagrįstus sprendimus. Informuotumas darnumo klausimais ir etika gali paskatinti turistus atsakingiau mąstyti ir elgtis. Jei vartotojai kreiptų daugiau dėmesio į darnumo aspektus, įmonės būtų priverstos parodyti suinteresuotumą ir veikti atitinkamai.

Darnaus turizmo vystymas numato visų suinteresuotųjų šalių dalyvavimą ir stiprią politinę valdžią, užtikrinančią tinkamą atstovavimą ir sugebėjimą susitarti su sistemos dalyviais. Darnus turizmas yra procesas, reikalaujantis nuolatinio poveikio stebėjimo ir prevencinių priemonių panaudojimo.

Siekdamos, kad turizmas būtų konkurencingas ir darnus, suinteresuotosios šalys turėtų vadovautis šiais principais:

- taikyti holistinį ir integruotą metodą – planuojant ir vystant turizmą reikėtų visapusiškai atsižvelgti į jo poveikį. Be to, turizmas turėtų būti pritaikytas ir derinamas su įvairia veikla, turinčia įtakos visuomenei ir aplinkai;
- planuoti atsižvelgiant į ilgalaikę perspektyvą – darnus vystymasis visų pirma susijęs su rūpinimusi ateities kartomis taip pat, kaip ir savo karta. Ilgalaikiam planavimui būtina nuosekli veikla;
- siekti tinkamo vystymosi greičio ir ritmo – vystymosi mastas, greitis ir forma turėtų atitikti ir išsaugoti priimančiųjų bendruomenių ir turizmo vietovių pobūdį, išteklius ir poreikius;
- įtraukti visas suinteresuotąsias šalis – norėdamos taikyti darnų metodą, visos suinteresuotos jo taikymo rezultatai šalys turi aktyviai ir visapusiškai dalyvauti priimant sprendimus ir juos įgyvendinant;
- taikyti geriausias žinias – politikos sritys ir veiksmai turėtų būti grindžiami naujausiomis ir geriausiomis žiniomis. Visoje Europoje reikėtų dalytis informacija apie turizmo tendencijas ir poveikį, įgūdžius ir patirtį;
- mažinti ir kontroliuoti riziką (prevencijos principas) – jeigu veiklos padariniai neaiškūs, reikėtų visapusiškai ją įvertinti ir imtis reikiamų prevencinių veiksmų, siekiant išvengti žalos aplinkai ir visuomenei;
- derinti poveikį ir sąnaudas (principas „naudotojas ir teršėjas moka“) – kainos turi atitikti tikrąsias visuomenės sąnaudas vartojimo ir gamybos srityse. Tai liečia ir išlaidas įrenginiams, kuriems valdyti reikia daug sąnaudų;
- jei reikia, nustatyti konkrečias ribas ir jų paisyti – reikėtų atsižvelgti į konkrečių vietų ir didesnių vietovių plėtros galimybes ir prireikus apriboti jos mastą ir turistų srautus;
- nuolat stebėti – pasirengus daryti reikiamus pakeitimus ir patobulinimus pirmiausia bet kokiomis aplinkybėmis reikia atsižvelgti į darnumo poveikį.

Kaip buvo minėta, laikui bėgant kai kurie ištekliai turizmo vietovėje keičiasi, o tai keičia ir vietovės konkurencingumą. Turizmo ištekliai gali būti atsinaujinantys ir neatsinaujinantys arba sukurti dirbtinai. Konkurencinis pranašumas yra susijęs su turizmo vietovės gebėjimu pasinaudoti šiais ištekliais ilgalaikėje perspektyvoje. Turtinga ištekliais turizmo vietovė nebus tokia konkurencinga kaip vietovė, kuriai trūksta išteklių, tačiau ji juos panaudoja daug racionaliau.

Anykščių rajono savivaldybės administracija ir kiti turizmo sistemos dalyviai turėtų numatyti, kad turizmo vietovė bus konkurencinga, jei turės apibrėžtą turizmo viziją ir dalinsis ja su tarpininkais, supras vizijos stiprybes ir silpnybes, sukurs tinkamą rinkodaros strategiją ir ją sėkmingai įgyvendins.

4.2. Darnaus turizmo strategijos

Nemažai turizmo vietovių įgyvendina strategijas, kurios yra grindžiamos darnaus turizmo principais. Anykščių rajono savivaldybės administracija, kiti turizmo plėtros vykdytojai ir dalyviai gali naudoti šiuos principus kaip pagrindinius nurodymus, stengiantis sujungti bendrą darnumo viziją su vietine politika ir veikla. Žemiau pateikiami pagrindiniai aspektai, kurie yra svarbūs turizmo vietovėms ir organizacijoms, siekiančioms vadovautis darnaus turizmo principais:

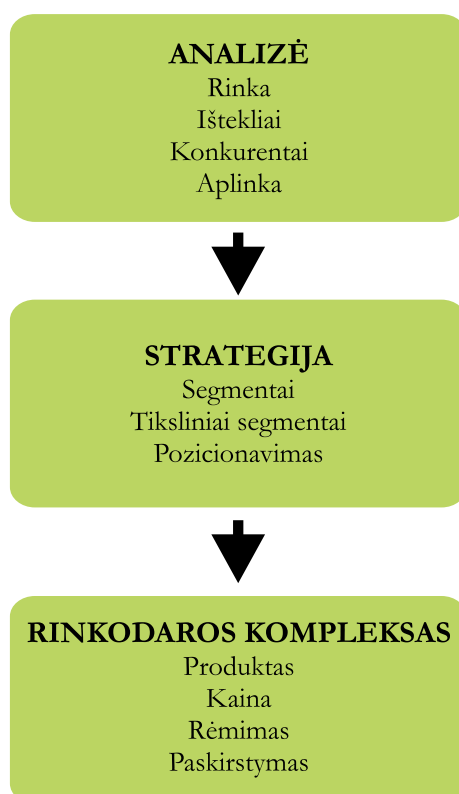
- Kadangi bendruomenės nariai yra įtraukti į darnaus turizmo viziją, jie turi rūpintis turizmo vystymu, identifikuoti išteklius, kuriuos reikia prižiūrėti bei stiprinti, plėtoti turizmo vystymo ir valdymo tikslus bei strategijas. Taip pat svarbu, kad bendruomenės nariai dalyvautų strategijų įgyvendinime, turizmo infrastruktūros ir paslaugų valdyme.
- Darnus turizmas turėtų būti plėtojamas įtraukiant turizmo sistemos tarpininkus.
- Turizmo vystymas turi užtikrinti užimtumą ir jo kokybę. Darbo vietų sukūrimas, kuris teikia darbuotojams pasitenkinimą, yra traktuojamas kaip neatskiriama bet kokios turizmo plėtros dalis. Siekiant sukurti kokybiškas darbo vietas, reikia užtikrinti, kad turizmo infrastruktūra (viešbučiai, restoranai, parduotuvės ir kt.) būtų formuojami ir valdomi vietinių gyventojų. Užsienio šalių patirtis parodė, kad vietinių gyventojų mokymas ir ugdymas bei finansavimo galimybės vietiniam verslui yra pagrindinis šios politikos modelis.
- Turizmo teikiamos naudos paskirstymas turi būti vykdomas toje pačioje turizmo traukos vietovėje. Vietiniai ryšiai ir gyventojų dalyvavimas turizmo planavimo ir vystymo procesuose, turizmo išteklių ir paslaugų valdyme padeda užtikrinti, kad bus pasiektas teisingiausias naudos paskirstymas tarp gyventojų, turistų ir paslaugų teikėjų.
- Darnaus turizmo vystymas skirtas ateitiems kartoms. Kaip jau buvo minėta, turizmo veiklos daroma žala ir nauda turi būti teisingai paskirstyta tarp dabarties ir ateities kartų. Kad turizmo sektorius ir turistų kartos nebūtų nuskriaustos ateityje, visuomenė turėtų stengtis palikti ne mažesnę išteklių bazę nei buvo paveldėta.
- Turizmo traukos vietovėse veikiančios įmonės ir organizacijos, vykdydamos ilgo laikotarpio planavimą, turėtų užtikrinti, jog turizmo traukos vietovės nebūtų naudojamos trumpo laikotarpio tikslams ir naudai pasiekti. Ilgo laikotarpio planavimas skatina veiksmingų strategijų naudojimą, kuris užtikrina turizmo traukos vietovės darnumą ir vietinių ryšių sukūrimą.
- Turi vyrauti harmonija tarp turistų, vietovės ir bendruomenės poreikių. Šį procesą palengvina didelė rėmėjų parama, kai palaikomas tinkamas balansas tarp ekonominių, socialinių, kultūrinių, žmogiškųjų tikslų ir pripažįstama valdžios institucijų, vietinių bendruomenių, turizmo sektoriaus bei ne pelno siekiančių organizacijų, įtrauktų į bendruomenės plėtrą ir aplinkos apsaugą, bendradarbiavimo svarba.
- Turizmo strategijos ir planai turi būti susiję su iniciatyvomis ir ekonominės plėtros planais.
- Būtina suderinti įvairių valdžios institucijų ir kitų organizacijų politiką ir veiksmus. Tai ypač susiję su turizmu ir aplinkos apsaugos politika. Turizmo planavimo ir vystymo dokumentuose turi būti teikiamas dėmesys paslaugoms (pvz., transportui, automobilių stovėjimo aikštelėms, vandens ir nuotekų valymui).
- Bendradarbiavimas tarp traukos objektų, įmonių ir turizmo operatorių yra būtinas, nes bet kuri dalyvio veikla gali turėti tiesioginę įtaką kitų dalyvių veikloms.
- Būtina įvertinti turizmo vystymo pasiūlymų poveikį, todėl reikia atsižvelgti į vietovių pajėgumus, apimant fizines, gamtines, socialines ir kultūrines ribas, o vykdomą plėtrą suderinti su vietinėmis ir aplinkos apsaugos ribomis. Planai ir procesai turi būti reguliariai svarstomi pagal atliktas korekcijas.
- Kelionių operatoriams turi būti nustatytos direktyvos, į jas įtraukiant poveikio vertinimo reikalavimus, taip pat įvestas praktikos kodeksas, skirtas visų lygių turizmui – nacionaliniam, regioniniam ir vietiniam. Apsaugos ir kontrolės strategijos yra būtinos, kai bendruomenės siekia apsaugoti išteklius.
- Turizmo planavime tradicinis, į augimą orientuotas modelis turi būti pakeistas į tokį, kuris padidintų užimtumo, pajamų ir vietinių gerovės galimybes, užtikrinant, kad plėtros sprendimai atspindės visą gamtinės ir kultūrinės aplinkos vertę. Vadovavimas ir viešų paslaugų, tokių kaip vanduo, oras ir bendra žemė, naudojimas turėtų paskatinti vartotojus būti atsakingesnius, kad šiais ištekliais nebūtų piktnaudžiaujama.
- Darnaus turizmo vystymas reikalauja pasirūpinti mokymo programomis, kurios padėtų pagerinti visuomenės supratimą, sustiprinti verslo ir profesinius įgūdžius.
- Darnaus turizmo vystymas apima tinkamo vartojimo ir tinkamų veiklų, susijusių su kraštovaizdžio stiprinimu, vietos pojūčiu, bendruomenės tapatumu ir vietos galimybėmis, rėmimą. Tvirtai laikantis darnaus turizmo principų, šių veiklų ir vartojimo tikslas yra suteikti kokybišką turizmo patirtį, patenkinančią turistus.
- Turizmo galimybių lygis turi atspindėti priimtino vartojimo ribas, apskaičiuotas pagal išteklių kiekį. Nežymus tokių paslaugų daromas poveikis turėtų būti paskatinamas, pavyzdžiui, finansavimo ar kitomis priemonėmis.

- Turizmo procesas turi užtikrinti, kad paveldo ir gamtiniai ištekliai būtų saugomi ir taupomi, naudojant tarptautinius patvirtintus kriterijus ir standartus.
- Darnaus turizmo rinkodara turi užtikrinti, kad turistai gaus aukštos kokybės patirtį, kuri įtakos pasiekti anksčiau išvardintus darnaus turizmo tikslus. Šis skatinimas turėtų būti atsakingas ir etiškas turizmo traukos vietovės ir jos paslaugų atžvilgiu.

Kadangi šie principai yra gana ambicingi, galima sutikti, jog praktinėje veikloje visus juos įgyvendinti yra sunku. Tačiau Anykščių rajono savivaldybės administracija ir kiti dalyviai (muziejaus, parko direkcijos, vietos bendruomenė) turizmo planavimo procesuose į šiuos principus būtinai turėtų kreipti dėmesį.

4.3. Darnaus turizmo rinkodara

Turizmo rinkodara – tai tinkamai parinkti rinkodaros strategijos planavimo veiksmai, pritraukiantys turistus į turizmo vietovę (vietą, miestą, regioną ar šalį). Rinkodaros planavimo pagrindiniai žingsniai apima analizę, strategijos ir rinkodaros komplekso kūrimą.

5 pav. Pagrindiniai rinkodaros planavimo žingsniai (UNEP, 2005)

Nacionaliniu lygmeniu turizmo produktų vystymas Lietuvoje yra pradiniam etape, o rajoniniu lygmeniu viešojo ir privataus sektoriaus bendradarbiavimo iniciatyvų trūksta iki šiol.

Turizmo produktų rinkodara yra priemonė ne tik konkurencingumo didinimui, bet ir pačių turizmo produktų kūrimui. Tik rinkodaros dėka sukuriamas turistų poreikius tenkinantis išteklių, paslaugų ir išpūdžių kompleksas. Kuriant ir įgyvendinant turizmo produktų rinkodarą svarbu ne tiek esantys objektai ir teikiamos paslaugos, kiek turisto patiriamas išpūdis. Turistas bus patenkintas tik tada, kai patyrimas atitiks arba viršys jo lūkesčius. Lūkesčiai daugiausiai ir yra formuojami rinkodaros priemonėmis, todėl būtina išsiaiškinti turistų poreikius, o tam reikalinga reguliariai atlikti rinkos tyrimus.

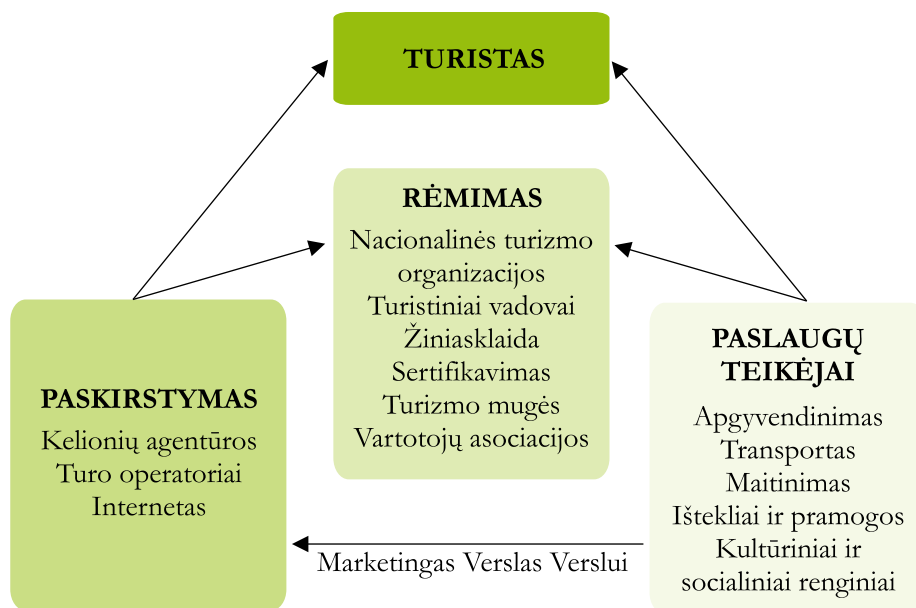
Dažnai neteisingai manoma, kad tam tikra turizmo vietovė yra įdomi visiems ir rinkodaros priemonės reikia taikyti visiems, tačiau iš tiesų tam, kad produktų ar vietovės rėmimas būtų efektyvus ir reikėtų mažesnių išlaidų, būtinas rinkos segmentavimas.

Turistų motyvacijos supratimas yra tolesnis turizmo produktų, komunikacinės žinutės, įvaizdžio ir prekės ženklo kūrimo žingsnis. Prekės ženklas – tai šūkis, kurį sudaro žinutė ir vaizdinis ženklas arba simbolis, potencialiam

turistui pasakantis apie vietovės įvaizdį, naudą ir vertybes, kurias ta vietovė siūlo. Jeigu turizmo vietovė nenaudoja pastovios komunikacinės žinutės ir prekės ženklo, potencialus turistą paprasčiausia susipainioja dėl vietovės savybių ir apsilankymo naudos, todėl jos nepasirenka. Potencialiems turistams prekės ženklu siunčiama žinutė padeda pasirinkti tą vietovę, kuri labiausiai tenkintų jų poreikius. Pavyzdžiui, Norvegijoje suteikiami specialūs ženklai turizmo įmonėms, kurios rūpinasi aplinkosauga (ženklai *Žalioji gulbė* ir *Eko-švyturys*).

Tik išanalizavus turizmo vietovės išteklius ir paslaugas, kurias galima pasiūlyti turistams, pasirinkus tikslinį turistų segmentą, kuriam tai būtų įdomu, sukūrus prekės ženklą pasirenkami rėmimo metodai ir rinkodaros priemonės.

Vystant darnaus turizmo produktus svarbu sumažinti nežinomumo, sukčiavimo, virtualių įmonių ir netinkamos vartotojų apsaugos riziką. Tą padaryti galima kuriant saugias pirkimo sistemas, remiamas nacionalinių organizacijų, bei mažoms įmonėms bendradarbiaujant su žinomomis tarptautinėmis kompanijomis.

6 pav. Darnaus turizmo rinkodaros priemonės ir paskirstymo kanalai (Kolb, 2006)

Darnaus turizmo rinkodaros pagrindiniai aspektai:

- *grindžiama ištekliais, o ne orientuojamasi į rinką.* Darnumas reiškia autentiškumą, t.y. turizmo produktas nėra keičiamas atsižvelgiant į turistų norus. Tačiau taip elgiantis turizmo produktai dažnai neatitinka turistų lūkesčių ir turo operatorių poreikių, todėl būtina rinkodara, formuojanti realius jų lūkesčius.

- *tikslinė rinka – nebūtinai tarptautinė.* Per daug dažnai tikimasi, kad tarptautinės rinkos taps pagrindiniu pajamų šaltiniu. Kadangi tarptautinei rinkai reikia visko žymiai daugiau ir geriau nei vietai, o reklama regioninėje rinkoje beveik visuomet finansiškai efektyvesnė, verslui visų pirma reikėtų orientuotis į vietinį turizmą.

- *darnumas – unikalus pardavimo pasiūlymas.* Daugumai turistų segmentų ir produktų neužtenka to, kad rinkodara yra paremta darnumu, net jeigu produkto esmė ir yra darnumas, arba darnumas yra vienas iš kriterijų, kurių ieško turistai. Didžiąjai daliai turistų darnumas bus svarbus tik tada, kai kiti kriterijai (pvz., kaina, apgyvendinimo pasirinkimas, pramogų prieinamumas) bus patenkinti.

- *darnumas – dalis kokybės.* Praeityje daug darnių produktų turizmo ir kitose srityse buvo tapatinami su blogesne kokybe. Dabar siekiama, kad darnumas atspindėtų pridėtinę vertę.

Savivaldybėms siekiant įgyvendinti darnaus turizmo rinkodarą, labai svarbu skatinti tuos paslaugų teikėjus, kurie labiausiai atitinka darnumo principus, ir juos remti, suteikiant papildomas rinkodaros galimybes. Be to, svarbu sudaryti sąlygas paslaugų teikėjams įgyti žinių ir bendradarbiauti, siekti atitikti nustatytus standartus, remti geriausius pavyzdžius ir juos viešinti. Reikalinga nepamiršti, kad būtina pateikti informaciją, kurios turistai pats nepamato, pavyzdžiui, išskirti tiekėjus, kurie taupo vandenį ir elektrą, naudoja perdirbtas medžiagas ar panašiai. Žinoma, būtina šviesti vartotojus, suteikiant žinių, kodėl darnus turizmas naudingas jiems patiems ir kodėl tai vertinga pačiai turizmo vietai.

5. REKOMENDACIJOS

Sėkmingas turizmo plėtros planavimas ir turizmo produktų vystymas gali lemti šalies, regiono ar turizmo vietovės socialinį ir ekonominį augimą. Turizmo verslas daro įvairiapusę įtaką žmonėms, bendruomenėms, regionams ir valstybėms. Didėjantys vietos ir užsienio turistų srautai daro ne tik teigiamą, bet ir neigiamą poveikį vietinėms bendruomenėms, gamtai ar kraštovaizdžiui, o nekontroliuojama turizmo plėtra gali kelti grėsmę biologinei įvairovei, gamtos ištekliams ar kultūros paveldui. Tačiau vis dėlto dažniausiai turizmas yra vienintelė galimybė pagerinti kultūros paveldo ar gamtos objektų būklę.

Darnaus vystymosi tikslai yra glaudžiai susiję su bendru turizmo veiklos vykdymu ir įtakos vertinimu. Darnaus turizmo planavimas turėtų būti susijęs ne tik su turistų, bet ir su vietos bendruomenės poreikių tenkinimu, todėl siekiant į vietovę pritraukti daugiau turistų ir suteikti jiems geresnes sąlygas, svarbu turėti turizmo vietovės viziją, numatyti, kaip turizmas tenkins vietos bendruomenės poreikius, įvertinti turizmo plėtros teigiamą ir neigiamą poveikį.

Darnus vystymasis yra glaudžiai susijęs su turizmo vystymu, todėl valdžios institucijos dėmesį turėtų sutelkti ne tik į pačias pažeidžiamiausias vietas (pajūrio zonas, nacionalinius ir regioninius parkus ar draustinis), bet ir įvertinti, ar turizmo vietovė, stiprindama konkurencingumą ir siekdama pritraukti didesnę turistų skaičių, sugeba vadovautis darnaus vystymosi aspektais (aplinkosauginiais, ekonominiais ir socialiniais). Formuojant regioninio ar vietos lygmens strategijas rekomenduojame, vadovaujantis JT, PTO ir ES dokumentais, darnaus turizmo vystymo principus integruoti į rajono turizmo plėtros planavimą, nes darnaus turizmo plėtros principai, turizmo sistemos aplinkos elementų ryšys bei veiksmai turi įtakos turizmo sistemos konkurencingumo stiprinimui.

Anykščių rajono savivaldybės turizmo vystymas turėtų būti pagrįstas darnaus vystymosi principais, todėl savivaldybės administracija turėtų priimti vadovaujantį vaidmenį įgyvendinant turizmo infrastruktūros projektus, pritraukiant privačias investicijas, vystant turizmo produktus ir stiprinant turizmo traukos vietovės įvaizdį. Darnų turizmo vystymą užtikrina planavimo procesas, todėl rengiant planavimo dokumentus (pavyzdžiui, Anykščių rajono turizmo galimybių studiją ar strategiją) turėtų būti atsižvelgta į išteklių kontrolės svarbą, turistų ir vietos bendruomenės interesus, aplinkos procesus, kraštovaizdžio pokyčius ir kita.

Anykščių rajono savivaldybei ir susijusioms institucijoms siūlome turizmo plėtros vykdytojams ir kitiems dalyviams rekomenduoti naudoti darnaus turizmo principus kaip pagrindines priemones, siekiant sujungti darnaus turizmo viziją su vietine turizmo plėtros politika ir veikla.

Turizmo sistemos sudėtingumas ir dalyvių įvairovė lemia verslo, vietos bendruomenės ir valdžios institucijų bendradarbiavimo poreikį, tačiau šios galimybės Lietuvoje kol kas nėra išnaudojamos. Rajonas, miestas ar kaimo vietovė gali tapti konkurencinga turizmo traukos vietove, tačiau būtina formuoti išskirtinį turizmo vietovės įvaizdį, orientuotis į kelis pagrindinius turistų segmentus ir siūlyti išskirtinius turistų poreikius tenkinančius turizmo produktus.

6. LITERATŪRA

1. *Aiškinamasis turizmo terminų žodynas*. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. Vilnius, 2009.
2. Balsby N. *Sustainable Tourism Possibilities in the Baltic Countries*. 2003.
3. Baud-Bovy M., Lawson F. *Tourism and Recreation. Handbook of Planning and Design*. 2002.
4. Berg L. Van Den, Braun E., Winden W. *Growth clusters in European cities: an integral approach*. Urban Studies, vol. 38 (1), 2001.
5. Capone F. *Regional competitiveness in tourist local systems, 44th European Congress of the European Regional Science Association (ERSA), "Regions and fiscal federalism"*. Portugal University of Porto, 2004.
6. Cernat L., Gourdon J. *Is the Concept of Sustainable Tourism Sustainable? Developing the sustainable tourism benchmarking tool*. United Nations: New York and Geneva, 2007.
7. Cooper C. and Hall M. *Contemporary tourism an international approach*. Typed by Tec Ltd (A Macmillan Company), Chennai, India, 2008.
8. Cooper Ch. *Sustainability and Tourism Visions*. VII Congreso Internacional del CLAD sobre la Reforma del Estado y de la Administración Pública. Portugal, Lisboa, 2002.
9. Cunha S. K., Cunha J. C. *Tourism Cluster Competitiveness and Sustainability: Proposal for a Systemic Model to Measure the Impact of Tourism on Local Development*. *Brazilian Administration Review*. BAR, vol. 2, no. 2, art.4, 2005.
10. *Darbotvarkė 21*. Subalansuotos plėtros veiksmų programa. LR Aplinkos ministerija, 2001.
11. Ecotourism Norway. *Norwegian Ecotourism Certification*. Norway, First edition, 2007.
12. Engels B. *Sustainable Tourism and European Policies*. The European Agenda 21 for Tourism. Report of the NGO-Workshop, Isle of Vilm, 2003.
13. Europos Bendrijų komisija. Komisijos komunikatas – Atnaujinta ES turizmo politika: tvirtesnės partnerystės Europos turizmo sektoriuje link. Briuselis, 2006.
14. Europos Bendrijų komisija. Komisijos komunikatas – Darnaus ir konkurencingo Europos turizmo darbotvarkė. Briuselis, 2007.
15. Fyall A., Garrod B. *Tourism Marketing. A Collaborative Approach*. Clevedon, Buffalo, Toronto, 2005.
16. Goeldner R.Ch., Ritchie B.R.J. *Tourism: principles, practises, philosophies*. USA, Tenth Edition, 2006.
17. Grundey D. *Managing Sustainable Tourism in Lithuania: Dream or Reality?* Baltic Journal on Sustainability, 14(2), 2008.
18. *Guidelines on integrated planning for sustainable tourism development*. United Nations, New York, 1999.
19. International Council on Local Environmental Initiatives. *Tourism and Sustainable Development. Sustainable tourism: a Local Authority Perspective*. Commission on Sustainable Development, Seventh Session. New York, 1999.
20. Kindl S., Carlos J. *Tourism Cluster Competitiveness and Sustainability: Proposal for a Systemic Model to Measure the Impact of Tourism on Local Development*. Brazil, 2005.

21. Kolb M. B. *Tourism Marketing for Cities and Towns. Using Branding and Events to Attract Tourists.* USA, 2006.
22. Komppula R. *Developing the Quality of a Tourist Experience Product in the Case of Nature-Based Activity Services.* Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism, vol. 6 (2), 2006.
23. Lavery P. *Tourism Planning.* England, 2002.
24. *Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas.* Patvirtintas Lietuvos Respublikos Seimo įstatymu Nr. IX-1154 (Žin., 2002, Nr. 110-4852), 2002, spalio 29 d.
25. *Lietuvos Respublikos turizmo įstatymas.* Žin., 1998, Nr. 32-852; Nr. 123-5507; 2003, Nr. 114-5119; 2004, Nr. 156-5689.
26. *Making Tourism More Sustainable. A guide for policy makers.* United Nations Environment programme and World Tourism Organization, 2005.
27. *Marketing Sustainable Tourism Products.* United Nations Environment programme and Regione Toscana. Italy, 2005.
28. McRae-Williams P. *Wine and Regional Tourism: strengthening complementarity to facilitate regional development.* Research Proposal, University of Ballarat, School of Business, 2002.
29. Murphy P., Pritchard M. P., Smith B. The destination product and its impact on traveller perceptions. *Tourism Management* . Vol. 21 (1), 2000.
30. Nacionalinė darnaus turizmo vystymosi strategija – bendrosios nuostatos. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2003 m. rugšėjo 11d. nutarimu Nr. 1160.
31. Nacionalinė turizmo plėtros 2010-2013 m. programa. Projektas.
32. Nordin S. *Path to economic growth and development. Tourism clustering and innovation.* Sweden, Ostersund , ETOUR, No. 2003:14, 2003.
33. Norwegian Ministry of Trade and Industry. *Valuable experiences. National Strategy for the Tourism Industry.* Norway, 2007.
34. Nowelli M., Schnitz B., Spences T. *Networks, clusters and innovation in tourism: A UK experience.* *Tourism Management*, vol. 27 (6), 2006, p. 1141-1152.
35. Ritchie J.R.B., Crouch G.I. *The Competitive Destination. A Sustainable Tourism Perspective.* USA, 2007.
36. Statistikos departamento leidinys. *Turizmas 2008.*
37. Stynes J.D., O'Halloran C. *Tourism Planning.* Michigan State University, 2004.
38. *Sustainable Coastal Tourism. An integrated planning and management approach.* United Nations Environment programme, 2009.
39. *Sustainable Tourism – Turning the Tide.* Economic briefing paper No. 4. Towards Earth Summit, United Nations, 2002.
40. *Tourism and sustainable development.* Sustainable tourism: a local authority perspective. Background paper No. 3. ICLEI, New York, 1999.
41. *Turizmas.* Kauno kolegija, Klaipėdos universitetas. Kauno kolegijos leidybos centras, 2002.
42. *Turizmo plėtros planavimo dokumentų, programų, galimybių studijų rengimo ir jų įgyvendinimo stebėsenos metodinės rekomendacijos,* patvirtintos Valstybinio turizmo departamento direktoriaus įsakymu Nr. V-94, 2006.

ISBN 978-609-420-088-5

UDK 379.8

Da341

Darnaus turizmo vystymo gairės

Leidinį platina VšĮ „DVI Darnaus vystymo iniciatyvos“ ir Anykščių rajono savivaldybė

Parengė VšĮ „DVI Darnaus vystymo iniciatyvos“

El. paštas info@dvi.lt

Interneto svetainė www.dvi.lt

Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Žalgirio g. 90, LT-09303, Vilnius
Interneto svetainė www.petrooffsetas.lt

